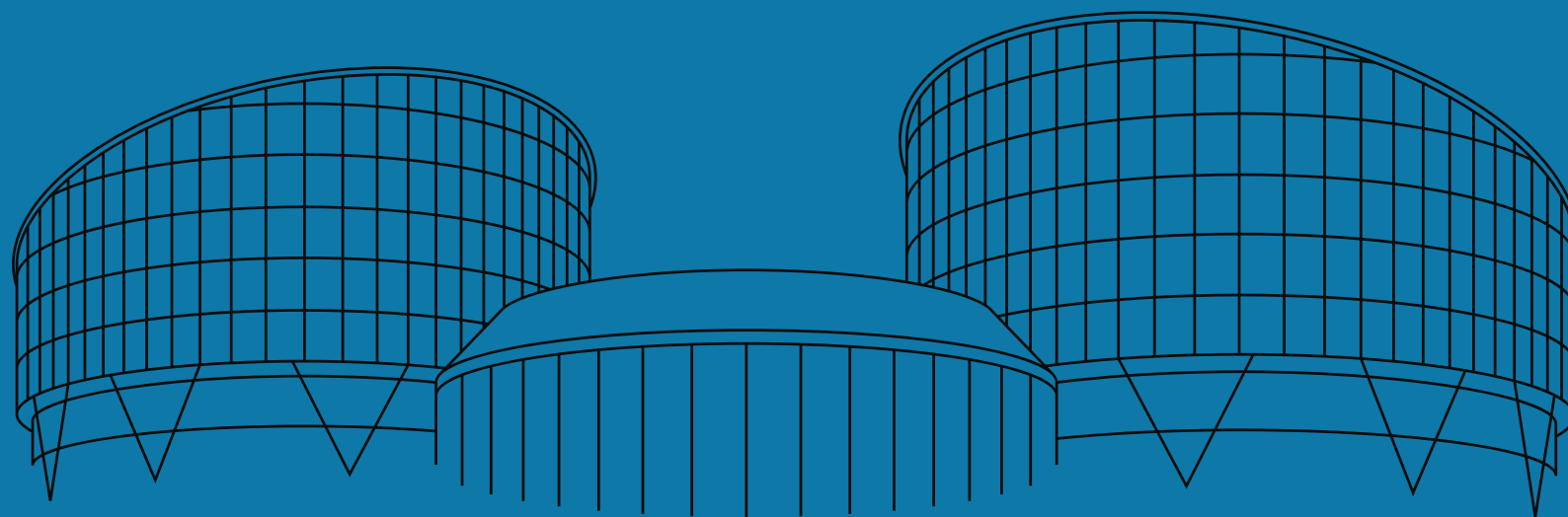

АНАЛИЗА

СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ ПРЕД СУДОТ ВО СТРАЗБУР

АНАЛИЗА НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ
СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО МАКЕДОНСКИТЕ
ПРЕДМЕТИ ПО ЧЛЕНОТ 10 ОД ЕВРОПСКАТА
КОНВЕНЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Наслов

Анализа: Слободата на изразување и безбедноста на новинарите пред Судот во Стразбур - Анализа на пресудите на Европскиот суд за човекови права во македонските предмети по членот 10 од Европската конвенција за човекови права

Проект

„safejournalists.net“

Издавач

Здружение на новинарите на Македонија

Автори

М-р Велимир Деловски и Д-р Костадин Богданов

Лектор

Маја Катарова Апостолова

Рецензент

Проф. д-р Беса Арифџи

Уредник

Драган Секуловски

Здружение на новинарите на Македонија

Оваа анализа е изработена со финансиска поддршка на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствена одговорност на Здружението на новинарите на Македонија и на авторите и не ги одразува нужно гледиштата на Европската Унија.

СОДРЖИНА

РЕЦЕНЗИЈА ЗА АНАЛИЗАТА:

СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ ПРЕД СУДОТ ВО СТРАЗБУР - АНАЛИЗА НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕДМЕТИ ПО ЧЛЕНОТ 10 ОД ЕВРОПСКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА	4
--	---

1. ВОВЕД	12
----------	----

1.1. Опсег и примена на членот 10 од Европската конвенција за човекови права	12
--	----

1.2. Македонските предмети пред ЕСЧП во однос на слободата на изразување и безбедноста на новинарите	19
--	----

2. РЕЗИМЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕДМЕТИ ПРЕД ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО ОДНОС НА СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ	22
--	----

2.1. <i>Селмани и друѓи</i>	22
-----------------------------	----

2.2. <i>Макрадули</i>	31
-----------------------	----

2.3. <i>Гелевски</i>	39
----------------------	----

2.4. <i>Косџова и Ѓиосџолов</i>	44
---------------------------------	----

3. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	50
--------------------------	----

РЕЦЕНЗИЈА ЗА АНАЛИЗАТА:

СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ ПРЕД СУДОТ ВО СТРАЗБУР

- АНАЛИЗА НА ПРЕСУДИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕДМЕТИ ПО ЧЛЕНОТ 10 ОД ЕВРОПСКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Проф. д-р Беса Арифџи

Слободата на изразување претставува едно од основните права и слободи на човекот гарантирано со Уставот и законите на Република Северна Македонија (во натамошниот текст РСМ), како и со низа меѓународни инструменти, меѓу кои посебно важна е Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи (во натамошниот текст: Европската конвенција за човекови права, Конвенцијата, ЕКЧП). Слободата на изразување и слободните медиуми се камен-темелник на едно демократско општество. Новинарите, но и другите лица (писатели, колумнисти, уметници, блогери, како и сите граѓани) што поттикнуваат јавна дебата во врска со општествените процеси на една земја се сметаат за чувари на демократијата, чија основа не е само политичкиот плурализам, туку и плурализмот на идеи и на разни видувања. Постоенето на слободна, јавна и суштинска дебата за важните процеси, е од голема важност за обезбедувањето, не само формален политички плурализам за време на изборите, туку и на транспарентно владеење, како и одговорност и отчетност на институциите на една држава.

Судската пракса на Европскиот суд за човекови права (во натамошниот текст ЕСЧП или Судот) е богата со случаи преку кои овој суд ги дефинира елементите на слободата на изразување, како и начинот на кој се применува членот 10 на ЕКЧП. Во таа насока, ЕСЧП во четири случаи постапувал по предмети на жалители од РСМ за прекршување на слободата на изразување. Во анализата на пресудите на ЕСЧП во македонските предмети по членот 10 од ЕСЧП, авторите се осврнуваат токму на тие четири предмети пред ЕСЧП, во кои Судот утврдил повреда на членот 10.

Анализата се состои од вовед, посебни анализи дадени за сите четири предмети пред ЕСЧП и заклучен дел, во чиј состав се набројуваат и конкретните препораки на авторите. Анализата на секој од четирите предмети опфаќа: преглед на фактите на случајот, наод на ЕСЧП, каде што се анализира правото и Судот дава оцена дали е прекршен членот 10 на ЕСЧП, коментар даден од авторите во врска со пресудата и начин на извршување на пресудата. На околу четириесет страници, авторите даваат целокупна анализа на слободата на изразување дефинирана во членот 10 на ЕКЧП и начинот на кој судската пракса на ЕСЧП се рефлектира во однос на македонските предмети пред овој Суд. Оваа анализа е посебно важна за работењето на практичарите на правото во РСМ, за судиите, јавните обвинители, адвокатите, судиите на Уставниот суд на РСМ, новинарите, академските работници и студентите, кои можат да научат многу за начинот на кој се спроведува членот 10 на ЕКЧП. Анализата е напишана во мошне јасен и прецизен и разбирлив јазик, па оттука ќе биде од корист, како на стручната јавност, така и на општата јавност, имајќи предвид дека правото на слободно изразување е основно право на секој човек и граѓанин.

Во воведниот дел на анализата, авторите се осврнуваат на дефиницијата на слободата на изразување според членот 10 на ЕКЧП и ги набројуваат елементите на таа дефиниција. ЕКЧП во членот 10 ја гарантира слободата на изразување како право што го ужива секој човек. Во овој член се истакнува дека ова право ги опфаќа слободата на мислење и слободата на примање и пренесување информации или идеи, без мешање на јавната власт и без оглед на границите. Авторите, на мошне јасен начин, го објаснуваат значењето на ова право, како од историски аспект, така и за сегашното време, како основно право на човекот во една демократска држава. Авторите истакнуваат дека дефинирањето на слободата на изразување по двете светски војни и холокаустот, како основно право на човекот, било од голема важност за политичките процеси и демократијата, која се заснова на темелите на јавна дебата меѓу политичките опоненти, плурализам, права на малцинствата, како и на општото функционирање на граѓанското општество во целина.

Слободата на изразување не претставува апсолутно право и постојат основи за нејзино ограничување. Овие основи се наведени во вториот став на членот 10 на ЕКЧП, каде што се истакнува дека ова право вклучува обврски и одговорности и под одредени услови предвидени во закон може да биде ограничено кога тоа е неопходно во едно демократско општество заради „мерки неопходни за државната безбедност, територијалниот интегритет и јавната безбедност, заштитата на редот и спречувањето нереди и злосторства, заштитата на здравјето или моралот, угледот или правата на другите, за спречување на ширењето на доверливи информации или за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството.“ Иако Конвенцијата предвидува прилично долг список на околности поради кои може да се ограничи ова право, тие основи треба да се интерпретираат рестриктивно со цел што е можно помалку и поретко да се ограничи ова право и само кога тоа е апсолутно неопходно во една демократска држава.

Авторите концизно го анализираат системот на оценување кога постојат околности за ограничување на слободата на изразување. Авторите најпрво го анализираат т.н. „оладувачки ефект“ или „ефект на одвраќање“ (*chilling effect*) во однос на ползувањето на правото на слободно изразување. Судот оценува случај по случај дали со спроведувањето некоја конкретна мерка државата предизвикала таков ефект на одвраќање што треба да биде докажан во конкретна ситуација. Доколку се докаже дека постоел таков ефект, Судот се впушта во оценување на трите стандарди во врска со ограничувањето на слободата на изразување при што бара одговор на три суштински прашања:

- 1. дали оспорената мерка е пропишана со закон/пропис,**
- 2. дали е насочена кон постигнување легитимна цел и**
- 3. дали таа е неопходна во едно демократско општество. Авторите детално ги анализираат овие три стандарди од теоретски аспект и од аспект на судската пракса на ЕСЧП, објаснувајќи ја посебната важност на третиот стандард и истакнувајќи дека токму одговорот на прашањето „Дали мерката на ограничување на слободата на изразување е неопходна во едно демократско општество?“ е клучен за утврдување дали постои повреда на правото на слободно изразување.**

Авторите се осврнуваат и на ставот на ЕСЧП во однос на цензурата од аспект кога тоа доаѓа во форма на изрекување одредена непропорционална казна или санкција. При анализирање на пропорционалноста и прашањето дали одредена мерка е неопходна во демократско општество, авторите со право го истакнуваат ставот на ЕСЧП дека потребно е да не постојат други поблаги средства/мерки, кои од една страна би ја постигнале истата цел, а, од друга страна, ограничувањето на слободата на изразување би било што помало. ЕСЧП го интерпретира правото на слободно изразување во екстензивна форма барајќи рестриктивна интерпретација на основите за ограничување на ова право. Ова барање за екстензивна интерпретација на слободата на изразување се рефлектира и во одлуките на ЕСЧП, кога требало да се оцени рамнотежата меѓу ова право и правото на приватност, особено на лицата што се носители на јавни функции, при што Судот бара тие да имаат повисок праг на толеранција на критика. Оттука Судот во неколку наврати оценил дека слободата на изразување опфаќа и објавување вредносни судови и искажани мислења дури и како провокации, кога тоа се прави со цел поттикнување јавна дебата за работењето на институциите. Во однос на ограничувањето на слободата на изразување, судската пракса на ЕСЧП одредува дека говорот на омраза може да се смета за основ за такво ограничување, имајќи предвид дека токму говорот на омраза може да предизвика и кривични дела на омраза, па затоа санкционирањето на тој говор е неопходно во едно демократско општество.

Авторите се осврнуваат и на обезбедувањето на доверливоста на новинарските извори, објаснувајќи дека какво било повредување на доверливоста на новинарскиот извор нема да биде во согласност со членот 10, освен ако не е оправдано преку барањата на јавниот интерес. Предвидувањето на јавниот интерес како основа за исклучок од ова важно правило е

посебно значајно за утврдување на прекршувања на други апсолутни права на човекот, како што е на пример правото на заштита од тортура и нечовечко постапување. Во друг случај на ЕСЧП, *Шешиќ против Хрватска*¹, Судот утврдил прекршување на правото од членот 3 на ЕКЧП поради фактот што државата не спровела ефективна кривична постапка за напаѓачите на жалителот што кон него извршиле кривично дело од омраза, а државата можела да го дознае нивниот идентитет, меѓутоа се повикала на анонимноста на новинарскиот извор, при што Судот јасно определил дека кога се работи за јавен интерес (во случајов да се откријат сторители на дела од омраза), доверливоста на новинарскиот извор не претставува пречка за остварување други, суштински и апсолутни права.

Авторите го анализираат и ставот на ЕСЧП во однос на заштитата, не само на содржината на информациите, туку и на средствата за пренесување на информациите, како и на правото на јавноста да прима информации и идеи од јавно значење. Преку изборот на предметите што се анализирани, авторите посебно се осврнуваат на анализа на заштитата на правото на информирање од двата аспекти, како преку заштита на новинарите и новинарската професија, така и преку заштита на правото на граѓаните да бидат соодветно информирани за важни теми. Авторите јасно објаснуваат дека во праксата на ЕСЧП се утврдува дека ова право не ги штити единствено новинарите, туку и писателите, академските истражувачи, уметниците, колумнистите, блогерите и корисниците на социјалните мрежи, кои имаат влијание врз креирањето на јавното мислење. Сите овие постулати се поврзуваат со слободата на печатот, која овозможува слобода на политичката дебата, која, пак, како што истакнуваат авторите, претставува „суштина на концептот на демократско општество кој преовладува низ структурата на Конвенцијата“.

Од друга страна, авторите се осврнуваат и на барањата на ЕКЧП во однос на должностите и одговорностите што се поврзуваат со професијата новинар и концептот на „одговорно новинарство“ како професионална дејност, која ужива заштита од членот 10 од Конвенцијата. Суштинско барање на одговорното новинарство во овој аспект е почитувањето на правните прописи во врска со ограничувањата што се наброени во вториот став на членот 10 на ЕСЧП, а кои се уредени со кривичното право на државата.

Авторите објаснуваат дека според праксата на ЕСЧП, заштитата на новинарите во однос на информациите за прашањата од општ интерес подлежи на услов новинарите да постапуваат со добра волја и врз точна фактичка основа, односно да обезбедат „сигурни и прецизни“ информации во согласност со новинарската етика. Судот бара новинарите во „разумна мера“ да ги проверуваат информациите што ги доставуваат до јавноста. Ова е посебно важно во денешно време кога појавата на лажни вести директно се спротивставува токму на овие барања на Судот, бидејќи заради одредени, најчесто политички причини, новинарството и медиумите се злоупотребуваат токму за ширење неточни информации спротивно на принци-

1 *Šešić v. Croatia*, Application no. 40116/02.

пот на добра волја и со јасна цел на предизвикување политичка дестабилизација во земјите. Особено е важно да се види како праксата на ЕСЧП ќе се рефлектира во врска со такви случаи на лажни вести преку кои со употреба на механизмите на демократијата (слободата на изразување) се напаѓаат токму демократските институции на земјата.

Авторите детално анализираат четири пресуди на ЕСЧП за РСМ, во кои Судот утврдил повреда на членот 10 на ЕКЧП и тоа: *Селмани и груѓи* (2017), *Макрадули* (2018), *Гелевски* (2020), и *Косџова и Диосџолов* (2022). Авторите истакнуваат дека прв случај од нашата држава, во кој жалителот се пожалил на повреда на членот 10 од ЕКЧП е случајот Поповски (2013), но ЕСЧП во овој предмет не утврдил повреда на членот 10, туку повреда на членот 8 од ЕКЧП. Авторите ги анализираат овие четири пресуди од сите аспекти, имено, ја објаснуваат фактичката состојба што резултирала со жалба пред ЕСЧП, правните прописи и принципи врз кои Судот ја основал пресудата, ја коментираат секоја од пресудите, објаснувајќи ја нејзината важност за правниот поредок на РСМ, како и даваат податоци за тоа дали и на кој начин пресудата е извршена.

Авторите се осврнуваат на пресудата на ЕСЧП во предметот *Селмани и груѓи* (2017), кој е во едно и првиот предмет во кој Судот констатирал повреда на членот 10 на ЕКЧП во нашата држава. Предметот се однесува на спречувањето на известувањето на новинарите од седницата на Собранието на 24 декември 2012, во која се расправаше за Буџетот за 2013 година и во која, поради тензијата атмосфера, претседателот на Собранието побарал интервенција на службата за обезбедување, која ги отстранила од салата, не само претставниците на опозицијата, туку и новинарите што известувале од галеријата на собраниската сала. Во оваа пресуда, ЕСЧП констатира дека отстранувањето на новинарите од собраниската галерија не било неопходно во едно демократско општество, ниту, пак, за него постоела „неодложна општествена потреба“. Интересно е да се забележи дека во овој предмет, при одлучување за трите правни стандарди во врска со ограничувањето на членот 10, Судот утврдил дека ограничувањето било предвидено со закон, дека мерката на ограничување била насочена кон постигнување легитимна цел (осигурување на јавната безбедност и спречување поголеми нереди), меѓутоа Судот утврдил дека третиот стандард не е исполнет со тоа што оценил дека таквата мерка не била неопходна во едно демократско општество, ниту, пак, за неа постоела неодложна општествена потреба. Авторите на анализата објаснуваат дека за прв и засега единствен пат во македонски предмет се истакнува правото на новинарите и претставниците на медиумите воопшто на пристап до локации и информации, со цел да добијат сознанија „од прва рака“ базирани врз нивното непосредно лично искуство за настаните за кои треба да ја информираат јавноста. Овој е мошне значаен предмет, во кој ЕСЧП ги зел предвид сите аргументи и се осврнал и на приговорот на државата, во кој се тврдело дека службата за обезбедување ги отстранила новинарите од салата со цел да ги заштити, со објаснување дека во салата се фрлале предмети и тоа можело да им наштети и на новинарите. Судот го ценел ова тврдење, но, сепак, оценил дека новинарите не биле во никаква опасност бидејќи известувале од галеријата, која е оддалечена од делот на салата каде што се одвивале настаните. Судот во овој

предмет утврдил повреда на членот 10 на ЕКЧП и одредил отштета за жалителите. Како што се објаснува во анализата, извршувањето на оваа пресуда на ЕСЧП е целосно затворено со резолуција на Комитетот на министрите на Советот на Европа. При анализирањето на овој предмет, авторите ги доловиле сите важни елементи врз основа на кои ЕСЧП воспоставува рамнотежа меѓу конфликтните интереси на зачувување на безбедноста и правото на известување на новинарите и заклучил дека во конкретниот предмет мерката на ограничување на членот 10 на ЕКЧП не била пропорционална и неопходна во едно демократско општество.

Понатаму, авторите се осврнуваат на пресудата на ЕСЧП во предметот *Макрагули* (2018), кој се однесува на кривично гонење за клевета на пратеник и потпретседател на политичка партија, кој од партиска прес-конференција поставил одредени прашања за индикации за можна злоупотреба на службената положба од страна на тогашниот шеф на Управата за безбедност и контраразузнавање (УБК), кој против пратеникот покренал кривична пријава за клевета и на тој начин пратеникот бил осуден за ова дело, иако извршувањето на санкцијата подоцна била запрена од страна на судот, поради фактот што во меѓувреме кривичните дела „клевета“ и „навреда“ беа декриминализирани и избришани од Кривичниот законик. Оваа пресуда е мошне важна бидејќи се однесува на слободата на политичко изразување во едно демократско општество. ЕСЧП во овој предмет јавно воспоставил дека политичкиот говор во многу ретки случаи може да се ограничи и дека во едно демократско општество се очекува јавна дебата, особено во врска со работењето на претставниците на државните институции. Оваа пресуда утврдува дека границите на прифатлива критика се пошироки за државните службеници отколку за приватните лица, при што авторите на анализата го посочуваат и Издвоеното мислење на судијата Војтучек (Wojtyczek), во кое се укажува дека демократијата сама по себе подразбира дека високите гаранции за слободата на политичкиот говор, воспоставени низ јуриспруденцијата на ЕСЧП, треба да важат, не само за политичките елити на кои начелно им се признаваат пошироки права, туку и за „обичните луѓе“. Ова е мошне важна пресуда на ЕСЧП, бидејќи спротивно на домашните судови, кои дале предност на заштитата на честа и угледот на државен функционер наспроти правото на пратеникот и потпретседателот на опозициската партија да поставува прашања во врска со индикации за злоупотреба на службената должност, ЕСЧП јасно утврдил дека во едно демократско општество, носителите на јавни функции треба да бидат толерантни кон критиката изнесена кон нив, да не посегнуваат по кривични постапки кога се зборува за јавна критика, а судовите треба да дадат предност на правото на изразување и на политичкиот говор и дебата наместо на честа и угледот на носителите на јавни функции. Овие наоди на ЕСЧП беа посебно важни за воспоставувањето нови практики во РСМ, во врска со јавната критика кон носителите на јавни функции и во врска со политичката дебата, која е суштински значајна во едно демократско општество. Авторите објаснуваат дека оваа пресуда, исто така, е целосно извршена.

Слична пресуда на ЕСЧП се наоѓа во предметот *Гелевски Ыроџив Северна Македонија* (2020), во која се признава придонесот на колумнистите како креатори на јавното мислење кон тековната политичка дебата по прашање од јавен интерес. Пресудата се однесува на кривична постапка кон жалителот покрената од страна на добропознат новинар и уредник во домашната јавност поради вредносен суд искажан од страна на жалителот во неговата редовно објавена колумна во домашен весник. Во оваа пресуда, ЕСЧП утврдил дека изрекувањето затворска казна во вакви случаи може да биде компатибилно со слободата на изразување загарантирана со членот 10 од Конвенцијата само во исклучителни околности, односно само кога други основни права се сериозно повредени, како на пример во случаите на говор на омраза или поттикнување насилство. Судот во оваа пресуда јасно укажува дека единствено говорот на омраза и поттикнувањето насилство можат да бидат причина за санкционирање на слободата на изразување до таа мера што може да се предвиди и затворска казна. Оваа пресуда е особено важна поради два елемента:

- 1. Судот утврдил дека заштитата на слободата на изразување ги опфаќа и колумнистите на ист начин, како и новинарите, и**
- 2. Судот утврдил дека единствено говорот на омраза може да претставува ограничување на слободата на изразување при пишување колумна каде што се искажуваат вредносни судови на авторот. Авторите објаснуваат дека оваа пресуда, исто така, е целосно извршена.**

Во таа насока, авторите ја анализираат и пресудата на ЕСЧП за предметот *Костова и Апостолов Ыроџив Северна Македонија*, која, исто така, се однесува на наводна клевета сторена преку печатен медиум, а во која ЕСЧП јасно се произнесува за Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда (во натамошниот текст: ЗГОКН). Имено, новинарите Костова и Апостолов биле тужени за клевета во врска со статија објавена во неделникот „Фокус“ за наводна злоупотреба на службената положба од тогашниот директор на УБК, кој притоа покренал граѓанска постапка за клевета според ЗГОКН, а домашните судови во прв и во втор степен ги прогласиле новинарите за одговорни и им изрекле парични казни, кои од страна на новинарите во РСМ и од пошироката јавност со право биле оквалификувани како драконски. Авторите мошне прецизно го објаснуваат главното наоѓање на ЕСЧП во овој предмет, кој повторно утврдил дека домашните судови повеќе биле загрижени за заштитата на честа и угледот на носителот на јавна функција наспроти слободата на изразување на новинарите, и притоа ја попречиле јавната дебата кон која се стремеле новинарите при објавувањето на статијата. По предметот *Макрагули* (2018), ова е втор предмет во кој ЕСЧП оценува дека судовите во РСМ, вклучувајќи го тука и Уставниот суд, повеќе се занимаваат со заштитата на угледот и честа на политичарите, а доволно не се занимаваат со слободата на изразување, што има ефект на одвраќање кон новинарите и другите поединци, чија цел е да поттикнуваат јавна дебата во врска со работењето на носителите на јавни функции. Оваа пресуда се осврнува и на должноста и обврската на новинарите да известуваат објективно и прецизно, меѓутоа не наоѓа повреда на овој принцип од страна на новинарите за кои оценува дека

сакале да поттикнат јавна дебата, а притоа во неколку наврати се обиделе да ги потврдат информациите што тие ги окарактеризирале како гласини и како такви ги објавиле. Судот, исто така, утврдил дека изречените казни биле непропорционални и дека имале ефект на одвраќање кај новинарите. Авторите заклучуваат дека извршувањето на оваа пресуда сè уште е во тек и не е формално окончано пред Комитетот на министри.

Четири анализирани пресуди во оваа анализа јасно говорат за проблемите околу почитувањето на слободата на изразување во државата, во периодот во кој земјата беше карактеризирана како заробена држава. Фактот што две пресуди на ЕСЧП се однесуваат на судски случаи на кривична и граѓанска одговорност на политичари и на новинари за искажани мислења, поставувани прашања и објавување гласини за директорот на тогашната Управа за безбедност и контраразузнавање кажува многу за тоа на кое ниво беше почитувањето на слободата на изразување во тоа време. Исто така, мошне значаен е фактот што во трите случаи за клевета и навреда (вклучувајќи ја тука и пресудата за *Гелевски (2020)*), домашните судови на мошне јасен начин дале предност на заштитата на угледот и честа на јавни личности на штета на слободата на изразување на новинарите, политичарите и колумнистите. Дотолку повеќе, за време на немирите во Собранието на 24 декември 2012 година, новинарите биле и физички отстранети од салата, со што директно биле спречени во извршувањето на својата дејност. Поразително е што во ниту еден од овие предмети Уставниот суд на државата, кој според домашниот правен поредок е најповикан да биде чувар на слободата на изразување, не нашол прекршување на ова право, кое е од суштинско значење за една демократска држава.

Авторите внимателно укажуваат на недоволната временска дистанца за да се направи објективна проценка за тоа колку овие пресуди влијаеле врз подобрувањето на состојбата со слободата на изразување во РСМ. Сепак, тие со право забележуваат дека се манифестира тренд на намален број тужби за граѓанска одговорност за клевета и навреда, што укажува на едукативната улога на пресудите на ЕСЧП за нашата судска пракса.

Една држава е слободна кога новинарите, академската заедница, писателите, уметниците, колумнистите, блогерите, но и обичните граѓани можат слободно да го изразат своето мислење и убедување. Таквата слобода на изразување мора да биде целисходна и секогаш да се применува, а да се ограничува многу ретко и според стриктни правила во крајно исклучителни околности. Кога постојат премногу исклучоци што ја ограничуваат слободата на изразување, а дотолку повеќе кога целта на судовите е заштитата на угледот на носителите на јавни функции наспроти јавната дебата и критичкото мислење, тогаш се создава ситуација во која таа слобода на изразување речиси и не постои.

1. ВОВЕД

1.1. ОПСЕГ И ПРИМЕНА НА ЧЛЕНОТ 10 ОД ЕВРОПСКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Член 10 - Слобода на изразување

- 1. Секој човек има право на слобода на изразување.** Ова право ги опфаќа слободата на мислење и слободата на примање и пренесување информации или идеи, без мешање на јавната власт и без оглед на границите. Овој член не ги спречува државите, на претпријатијата за радио, филм и телевизија да им наметнуваат режим на дозволи за работа.
- 2. Остварувањето на овие слободи, кое вклучува обврски и одговорности,** може да биде под одредени формалности, услови, ограничувања и санкции предвидено со закон, кои во едно демократско општество претставуваат мерки неопходни за државната безбедност, територијалниот интегритет и јавната безбедност, заштитата на редот и спречувањето нереди и злосторства, заштитата на здравјето или моралот, угледот или правата на другите, за спречување на ширењето на доверливи информации или за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството.

Членот 10 од Европската конвенција за човекови права ја гарантира слободата на изразување. Значењето на ова право е објасливо само по себе, и има одредена историска важност. По двете светски војни и холокаустот, од страна на изготвачите на Конвенцијата, слободата на изразување беше реafirмирана како една од основните вредности на Советот на Европа. Барањето за посебна заштита во таа смисла е поврзано со политичките процеси во демократијата, како и улогата на слободата на изразувањето како незаменливо средство за малцинствата, политичките опоненти, како и граѓанското општество во целина, во процесот на јавна дебата. Ограничувањето на ова право, оттука, може да биде оправдано само во случаи на „императивна неопходност“, додека исклучоците од него мора да бидат рестриктивно толкувани. Според Европскиот суд за човекови права (во натамошниот текст: Судот или ЕСЧП):

„Надзорната функција на Судот го обврзува да обрнува крајно внимание на принципите што се карактеристични за „демократското општество“. Слободата на изразување ја формира една од суштинските основи на таквото општество, еден од основните услови за неговиот напредок и за развојот на секој човек. Предмет на ставот 2 од членот 10, тој е применлив, не само на информациите или идеите кои поволно се восприеаат или се сметаат за не-навредливи, или не се предмет на интерес, туку, исто така, и на тие што ја навредуваат, шокираат или ја вознемируваат јавноста, државата или кој било дел од населението. Такви се барањата на плурализмот, толеранцијата и отворениот ум, без кои не постои „демократско општество“. Тоа, меѓу другото, значи дека секоја „формалност“, „условеност“, „рестрикција“ или „казна“ што ќе се наметне во оваа сфера (а со која би се ограничила слободата на изразување), мора да биде пропорционална со легитимната цел што се сака да се постигне“.²

Овој пристап доведе до одредени интерпретативни методи во судската пракса. Генерално, Судот испитува дали постои попречување во слободата на изразувањето според ставот 1 на членот 10. Европскиот суд за човекови права смета дека ограничувањето на слободата на изразување може да биде предизвикано од широк спектар на различни мерки, генерално од „разни формални барања, услови, административни ограничувања или изречени казни“, кои во својата суштина предизвикуваат „оладувачки ефект“ или „ефект на одвраќање“ (*chilling effect*) во однос на ползувањето на ова право. Сепак, испитувањето го прави од случај до случај. Самиот навод дека одредена мерка имала „оладувачки“ ефект без притоа да се разјасни на кој начин би бил предизвикан таквиот ефект, не претставува доволен основ за да се смета како ограничување за целите на член 10 од Конвенцијата. Од друга страна, а доколку Судот утврди дека мерката го предизвикала или можела да предизвика таков ефект, тогаш испитувањето продолжува преку примена на следните три стандарди:

1. дали оспорената мерка е пропишана со закон/пропис,
2. дали е насочена кон постигнување легитимна цел и
3. дали таа е неопходна во едно демократско општество. Во повеќето случаи пред Судот, одговорот на прашањето поврзано со третиот стандард го одредува заклучокот на Судот дали во конкретен предмет се испочитувани стандардите од членот 10 од Конвенцијата.

Првиот стандард, во суштина е *шесѝ за ѝравнаѝа заснованосѝ на меркаѝа* што била преземена. Тој побарува од националните власти да го идентификуваат прописот што дава основа за попречување/ограничување на правото според членот 10. Терминот „закон“ во таа смисла го опфаќа, исто така, и напишаното право, со цел да се опфати и правната култура на државите со прецедентни правни системи. Во тој контекст опфатени се и прописите на различни административни и професионални тела. За одредена норма да може да се квалификува како „закон“, пред сѐ, се испитува нејзината достапност и предвидливост (односно

² *Handyside v. the United Kingdom*, 7 December 1976, § 49, Series A no. 24

јасност). Или, со други зборови, прописот не може да се смета за „закон“ доколку не е формулиран со доволна прецизност за да му овозможи на поединецот да го регулира своето поведење соодветно, односно тој мора да биде во состојба - доколку е потребно и со правен совет - да ги предвиди во разумен степен, последиците што може да ги предизвика неговото однесување.

Барањето за постоење **легиџимна цел**, поради која може да се оправда рестрикцијата/ограничувањето на слободата на изразувањето, всушност се однесува на причините наведени во членот 10 став 2. Тие се: заштитата на националната безбедност, заштитата на територијалниот интегритет, заштитата на јавната безбедност, превенција од јавен неред или криминал, заштитата на здравјето, заштитата на моралот, заштитата на угледот или правата на другите, спречувањето на објава на доверливи информации и одржувањето на авторитетот и непристрасноста на судството. Практично, какво било ограничување на слободата на изразување мора да има за задача остварување на некоја од таксативно наброените конкурентни цели, кои во дадениот случај се сметаат за примарни.

Анализата на Судот најмногу се задржува на третиот стандард, кој воедно е и лакмус тестот за судот и странките. Имено, Судот првенствено ја толкува фразата **„неојходност во едно демократско општество“** како ситуација, која претпоставува „неопходна општествена потреба“, која треба да биде пресретната со ограничување, која од своја страна воспоставува фер и пропорционална рамнотежа меѓу избраните средства и слободата на изразување на поединците. Иако националните власти имаат одредена дискрециска маргина (слобода на проценка, позната и како *margin of appreciation*) при оценувањето за постоењето на таквите општествени потреби и цели, како и изборот на мерките со кои ќе се справуваат со нив, државата, сепак, нема неограничена моќ во таа смисла. Имено, Судот ја задржува надлежноста да цени дали постојат **„релевантни и доволни причини“** за да се оправдаат мерките на попречување на слободата на изразувањето: „Задачата на Судот, при вршењето на својата надзорна функција, не е да го заземе местото на надлежните национални органи (судови), туку да ги разгледа одлуките што тие ги донеле во светло на членот 10. Тоа не значи дека надзорот е ограничен само на утврдување дали тужената држава при одлучувањето ја искористила својата дискреција (слобода) разумно, внимателно и со добра волја, туку она што Судот треба да го направи е да го разгледа ограничувањето што е предмет на жалбените наводи, во светлината на случајот како целина и да утврди дали тоа било „пропорционално на легитимната цел“ и дали причините наведени од националните власти (судови) за да го оправдаат тоа се релевантни и доволни“... Притоа, Судот треба да се увери дека националните власти примениле стандарди што биле во согласност со принципите отелотворени во членот 10 и, дополнително, дали тие се потпирале на прифатлива проценка на релевантните факти.³ Исклучок постои кога ограничувањата на слободата на изразување се заради поттикнување насилство против поединец, јавен службеник или одреден дел од население-

3 *Hertel v. Switzerland*, 25 August 1998, § 46, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI

то - тогаш државните власти уживаат поширока дискрециска маргина (слобода на проценка), кога ја испитуваат потребата од попречување на слободата на изразувањето: „Судот повторува дека фактот што одредени „информации“ или „идеи“ се навредливи, шокираат или вознемируваат не е сам по себе доволен за да го оправда тоа ограничување. Тоа што е во прашање во конкретниот случај, сепак, е говорот на омраза и глорификацијата на насилството“⁴.

Судот посветува особено внимание на аспектот на **цензураиша**, особено таа што доаѓа во форма на изрекување одредена непропорционална казна или санкција. Така, дури и сите преостанати услови да бидат задоволени, односно одредено ограничување на слободата на изразување да било „неопходно во едно демократско општество“ заради остварување друга повисока цел, доколку самата казна по својата висина претставува одредена форма на цензура што обесхрабрува (особено за печатот) од изразување критика, сепак таквото ограничување нема да биде прифатливо за Судот. Затоа, осудата на новинар, пред воопшто текстот да биде објавен, според мислењето на Судот, претставува форма на цензура што веројатно ќе го обесхрабри од преземање истражувања што се својствени за неговата работа со цел да подготви информирана статија за актуелна тема.⁵ Судот, низ својата пракса, постојано повторува дека за една мерка да се смета за пропорционална и неопходна во едно демократско општество, потребно е да не постојат други поблаги средства/мерки, кои од една страна би ја постигнале истата цел, а од друга страна ограничувањето на слободата на изразување би било што помало. Речиси секогаш кога се прави анализа на пропорционалноста, Судот придава особена важност на фактот дека домашните судии при одлучувањето избрале најмалку рестриктивни мерки од лепезата мерки што им стоеле на располагање, односно направиле минимална „штета“ во однос на правата и слободите загарантирани со членот 10 од Конвенцијата.⁶

Може да се случи слободата на изразување да се јави како пречка за ползување на некои од другите права заштитени со Конвенцијата и нејзините протоколи. Во такви случаи, Судот испитува дали националните власти постигнале соодветна рамнотежа меѓу заштитата на правото на слобода на изразување, од една страна, и другите права или вредности заштитени со Конвенцијата, од друга страна. Убедливо најчестиот конфликт е со правото на почитување на приватниот живот (член 8 од Конвенцијата), кое во себе го вклучува правото на заштита на угледот/честа/достоинството како елемент на приватниот живот. Потрагата по правична рамнотежа помеѓу правата го наведе Судот да усвои специфична методологија при одмерувањето на двете права со еднаков статус, а која се применува секогаш кога постои конфликт меѓу правото загарантирано со членот 10 од Конвенцијата и некои од другите права заштитени со Конвенцијата, особено личните права, како што се честа и угледот.

4 *Sürek v. Turkey (no. 1)* [GC], no. 26682/95, § 62, ECHR 1999-IV

5 *Dammann v. Switzerland*, no. 77551/01, § 57, 25 April 2006

6 *Axel Springer AG v. Germany* [GC], no. 39954/08, § 56, 7 February 2012

Судот постојано потенцира дека членот 10 ги заштитува, **не само содржината на информациите и идеите, туку и самите средства за нивно пренесување.** Оттука, печатот го ужива најширокиот можен обем на заштита. Под таквата заштита се опфатени и подготвителните активности на новинарите за објава, истражувањата што тие ги прават, како и доверливоста на новинарските извори. Улогата на медиумите како „кучиња-чувари на јавноста“ е витална за политичките процеси во една демократија: „Судот повторува дека слободата на изразување претставува една од суштинските основи на демократското општество и дека ограничувањата што му се зададени на печатот се од особено внимание за Судот“.⁷ Печатот и истражувачкото новинарство го гарантираат здравото функционирање на демократијата, изложувајќи ги политичките одлуки и дејствија (или пропустите) на владите на јавноста и јавното мислење, на тој начин олеснувајќи ја улогата на граѓаните во процесот на избирање и одлучување.

Ваквата функција на медиумите има особено значење кога се разгледува во корелација со **правото на јавноста да прима информации и идеи од јавно значење**, вклучително и оние за политички теми што разделуваат: „Иако печатот не смее да ги пречекорува границите поставени, меѓу другото, заради „заштита на угледот на другите“, сепак тој има обврска да пренесува информации и идеи за политички прашања, исто како и оние во други области од јавен интерес. Не само што печатот има задача да пренесува такви информации и идеи, туку и јавноста има право да ги прима.

Понатаму, слободата на печатот ѝ овозможува на јавноста едно од најдобрите средства за откривање и формирање мислење околу идеите и ставовите на политичките лидери. Впрочем, слободата на политичката дебата претставува суштина на концептот на демократско општество, кој преовладува низ структурата на Конвенцијата⁸. Дури и надвор од политичките процеси, печатот помага при обликувањето на информирано јавно мислење, ја храни и ја стимулира критичката јавна дебата на теми од општ јавен интерес. Поради неговата нужна поврзаност со демократијата, обемот на слободата на печатот мора да се конструира на најширок можен начин, така што да дозволи и одреден степен на претерување, па дури и провоцирање: „Така, просторот на слободна оценка на домашните органи е ограничена со интересот на демократското општество да му овозможи на печатот да ја игра својата витална улога на „јавен чувар“.⁹ Соодветно, кога се оценуваат евентуалните ограничувања на слободата на печатот, од страна на Судот се применува најригорозната скрутинизација.

Соодветно високо ниво на заштита уживаат академските истражувачи, како и авторите на теми од јавен интерес. Судот, во поновата своја пракса забележува дека имајќи ја предвид важната улога што ја игра интернетот и социјалните мрежи во подобрувањето на пристапот

7 *The Sunday Times v. the United Kingdom* (no. 2), 26 November 1991, § 48, Series A no. 217 ; *Jersild v. Denmark*, 23 September 1994, § 31, Series A no. 298

8 *Lingens v. Austria*, 8 July 1986, §§ 41 and 42, Series A no. 103

9 *Radio France and Others v. France*, no. 53984/00, § 33, ECHR 2004-II

на јавноста до вестите и ширењето информации, функцијата на блогерите и популарните корисници на социјалните медиуми може, исто така, да се поистовети со онаа на „јавни чувари“ во контекст на заштитата дадена со член 10 од Конвенцијата.

Зголемената заштита дадена на „јавните чувари“, и особено на печатот, согласно членот 10 од Конвенцијата, подлежи и на одредени услови, а пред сè подразбира тие да ги почитуваат **„должносџиите и одговорносџиите“** што се поврзани со професијата новинар, како обврска за **„одговорно новинарство“**. Концептот на „одговорно новинарство“, како професионална дејност, која ужива заштита од членот 10 од Конвенцијата, не е ограничен единствено на содржината на информациите што се собираат и/или се шират со новинарски средства. Тој концепт, меѓу другото, ја опфаќа и законитоста на однесувањето на новинарот, вклучително и неговата јавна интеракција со властите во врска со вршењето на новинарската улога. Фактот дали новинарот прекршил одредена законска норма е веројатно најрелевантен, иако не и решавачки, при утврдувањето дали тој дејствувал одговорно при вршењето на својата професија: „Судот повторува во овој контекст дека новинарите што ја остваруваат својата слобода на изразување преземаат „должности и обврски“. Во врска со тоа се потсетува дека став 2 од членот 10 не гарантира целокупна неограничена слобода на изразување, дури и во однос на известувањето на медиумите за прашања што предизвикуваат сериозна јавна загриженост. Особено и без разлика на виталната улога што ја играат медиумите во едно демократско општество, новинарите не можат во принцип да бидат ослободени од својата обврска да го почитуваат обичното кривично право врз основа на тоа дека како новинари, членот 10 им дава челична одбрана. Со други зборови, еден новинар не може да бара ексклузивен имунитет од кривична одговорност од чиста причина што, за разлика од други поединци што го остваруваат правото на слобода на изразување, делото во прашање било сторено за време на извршувањето на својата новинарска функција.¹⁰

Заштитата што им ја дава членот 10 на новинарите во однос на информациите за прашањата од општ интерес подлежи на услов новинарите да постапуваат со добра волја и врз точна фактичка основа, односно да обезбедат „сигурни и прецизни“ информации во согласност со новинарската етика. Овие ставови играат особено значајна улога во денешно време, со оглед на влијанието што го имаат медиумите во современото општество, а кое се состои во тоа, не само просто да информираат, туку и да го обликуваат јавното мислење. Под „одговорно“ новинарство, Судот подразбира дека новинарите во „разумна мера“ треба да ги проверуваат информациите што ги доставуваат до јавноста. Како и да е, низ сопствената пракса, Судот прифаќа дека методите на објективно и избалансирано известување може значително да варираат во зависност од медиумот што ја пренесува информацијата.

Како што беше напоменато погоре, слободата на печатот подразбира и прибегнување кон одреден степен на претерување, па дури и провокација. Оттука, Судот укажува дека не е

10 *Pentikäinen v. Finland* [GC], no. 11882/10, § 91, ECHR 2015

ниту задача на Судот, ниту, пак, на домашните судови да наметнат каква техника на известување треба да биде применета во секој одделен случај. Новинарите уживаат слобода да изберат самостојно од информациите што доаѓаат до нив, со која од нив ќе се занимаваат и на кој начин.

Конечно, Судот смета дека начинот и средствата што се користени за да се добијат одредени информации за да ѝ се пласираат на јавноста, како и покажаната почит кон личноста што е предмет на информацијата, претставуваат, исто така, суштински критериуми што треба да се земат предвид при дефинирање на поимот на одговорно новинарство. Истите забелешки се однесуваат и на уредниците и на издавачите. Имено, според Судот, тие им помагаат на авторите да им се обезбедат медиуми за изразување на нивните идеи, па со самиот тој факт, тие ги споделуваат и истите „должности и одговорности“ како и авторите. Оттука, не е исклучено „казнувањето“ и на овие лица поради објавен текст, дури и кога тие лично не се поврзани со текстот, ниту, пак, се согласуваат со изразените мислења на авторот.¹¹ Иако поради посебната природа на интернетот, степенот на одговорност кај интернет-порталите за вести може да се разликува од тој кај традиционалните медиуми, сепак поради самиот факт што порталот обезбедува форум за остварување на слободата на изразување преку овозможување пренос на информации и идеи до јавноста, „должностите и одговорностите“ се оценуваат во светлината на принципите што се применуваат и на традиционалните медиуми¹². Тоа особено доколку се има предвид дека постојано се зголемува бројот на информациите што се достапни исклучиво преку интернет, како и фактот што најчесто информациите што се игнорирани од традиционалните медиуми се споделуваат на интернет, и на тој начин тие ја поттикнуваат и појавата на т.н. граѓанско новинарство.

Клучно за слободата на печатот е обезбедувањето на **доверливоста на новинарскиите извори**¹³. Без оваа заштита се загрозува улогата на печатот во обезбедувањето точни информации за јавноста и обликувањето доброинформирана јавност. Какво било повредување на доверливоста на новинарскиот извор нема да биде во согласност со членот 10, освен ако не е оправдано преку барањата на јавниот интерес. Спротивно на тоа, не се смета за некомпатибилно со членот 10 побарувањето од новинар да обезбеди фактичка основа во поткрепа на наводно клеветничките изјави, кои биле опишани како вредносни судови, сè додека таа должност не оди дотаму да побарува откривање на идентитетот на изворите¹⁴.

11 *Orban and Others v. France*, no. 20985/05, § 47, 15 January 2009

12 *Delfi AS v. Estonia* [GC], no. 64569/09, § 109, ECHR 2015

13 *Goodwin v. the United Kingdom*, 27 March 1996, § 33, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II

14 *Katamadze v. Georgia*, no. 12979/04, ECtHR decision of 5 June 2007, § 42

1.2. МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕДМЕТИ ПРЕД ЕСЧП ВО ОДНОС НА СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ

До сега, Европскиот суд за човекови права има донесено само 4 (четири) пресуди што се однесуваат на членот 10 од Конвенцијата. Меѓу нив спаѓаат и предметите: *Селмани и друѓи*,¹⁵ *Макрадули*,¹⁶ *Гелевски*¹⁷ и *Косџова и Ајосџолов*¹⁸. Во сите нив е констатирана повреда на членот 10 од ЕКЧП.

Инаку, првата пресуда во однос на нашата држава во која ЕСЧП се занимава со слободата на изразување воопшто е *Појовски*.¹⁹ Фокусот на овој предмет бил сосредоточен врз кривичната постапка покрената по поднесувањето на приватна кривична пријава од страна на апликантот за наводна клевета против главниот и одговорен уредник на „Утрински весник“ и новинарот кој бил автор на спорната статија во тој весник. Сепак, во овој предмет, жалбените наводи на апликантот врзани за неповолниот исход, односно запирањето на иницираната кривична постапка не биле разгледувани според членот 10, туку исклучиво од аспект на членот 8 од Конвенцијата со кој се гарантира правото на почитување на приватниот и семејниот живот.

ЕСЧП најпрво констатира дека во овој предмет настанала повреда на членот 6 став 1 од Конвенцијата, со кој се штити правото на правично судење во однос на неисполнувањето на барањето за „судење во разумен рок“.²⁰ Воедно, било утврдено и дека како последица на значителното одолжување на спорната кривична пресуда, апликантот бил спречен да ужива делотворна заштита на неговото право на почитување на неговиот приватен живот, кое очигледно било значително прекршено. Исто така, ЕСЧП сметал дека начинот на кој бил спроведен кривично-правниот механизам во овој случај бил манлив, до мера во која тој претставувал прекршување на позитивните обврски на државата согласно членот 8 од Конвенцијата. Соодветно на тоа била констатирана повреда на членот 8 од ЕКЧП.²¹

Ќе изминат речиси 20 години од датумот на ратификација на Европската конвенција за човекови права на 10 април 1997 година од страна на тогаш Република Македонија, па сè до донесувањето на првата пресуда на ЕСЧП со која мериторно се одлучува по наводи на апли-

15 *Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 67259/14, 9 February 2017

16 *Makraduli v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, nos. 64659/11 and 24133/13, 19 July 2018

17 *Gelevski v. North Macedonia*, no. 28032/12, 8 October 2020

18 *Kostova and Apostolov v. North Macedonia*, no. 38549/16, 5 April 2022

19 *Popovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 12316/07, 31 October 2013

20 Параграф 70 од пресудата.

21 Параграфи 91 и 92 од пресудата.

кантите што се однесуваат на членот 10 од Конвенцијата. Имено, најзначајната пресуда на ЕСЧП, во поглед на безбедноста на новинарите во македонски контекст, *Селмани и друѓи*²², воедно претставува и првиот македонски случај во кој ЕСЧП констатира повреда на членот 10 од Конвенцијата.

Како што е добропознато, овој случај се однесуваше на присилното отстранување на новинарите од собраниската галерија, инцидент што се случи на 24 декември 2012 година додека тие известуваа за собраниската дебата за државниот Буџет за 2013 година во прилично напната атмосфера проследена, како со протести пред собраниската зграда, така и со тензии и нарушување на редот внатре во неа, што кулминираше со интервенција од страна на собраниската служба за обезбедување. Со оваа пресуда, ЕСЧП констатира дека отстранувањето на новинарите од собраниската галерија не било неопходно во едно демократско општество, ниту, пак, за него постоела „неодложна општествена потреба“.

Оваа пресуда е клучна за да се потенцира важноста на новинарската професија во насока на известување за прашања од определен легитимен јавен интерес, како и улогата на медиумите да споделуваат информации за значајни политички и општествени случувања и правото на јавноста да прима такви информации. Всушност, со неа за прв и засега единствен пат во македонски предмет се истакнува правото на новинарите и претставниците на медиумите воопшто на пристап до локации и информации, со цел да добијат сознанија „од прва рака“ базирани врз нивното непосредно лично искуство за настаните за кои треба да ја информираат јавноста.

На тој начин, таа ги поучува националните институции дека мора да ја осигураат безбедноста на новинарите и на другите медиумски работници во мера што е неопходна за тие да можат да ја исполнат својата професионална должност и да известуваат за настани што предизвикуваат исклучителен јавен интерес.

Посебно внимание во контекст на слободата на политичко изразување и улогата на претставниците на политичките партии, а пред сè оние од опозицијата, во отворањето и развивањето критички дебати за начинот на вршење на државните функции има пресудата во предметот *Макрадули*. Таа се јавува како референтна пресуда на ЕСЧП во македонски предмет, кога станува збор за слободата на политичко изразување во едно демократско општество. Оттука, иако таа директно не ги засега новинарите, сепак ќе биде вклучена во оваа анализа, тргнувајќи од нејзината релевантност за целосното и ефективното уживање на слободата на изразување во пошироката смисла на зборот.

За разлика од *Селмани и друѓи*, *Косинова и Ѓиосиолов*, како и *Гелевски*, се однесуваа на наводна клевета сторена преку печатен медиум.

22 *Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 67259/14, 9 February 2017

Притоа, во *Гелевски*,²³ апликантот кој бил колумнист во дневниот весник „Утрински весник“, бил кривично осуден за клеветата за неговата статија, во која тој критикувал друг новинар и главен и одговорен уредник на медиум за неговото работење и поврзаност со тогашната влада. Во оваа пресуда се признава придонесот на колумнистите како креатори на јавното мислење кон тековната политичка дебата по прашање од јавен интерес.²⁴

За разлика од *Гелевски*, кој се однесува на кривичната осуда на апликантот, прекршувањето на членот 10 во предметот *Косџова и Џиосџолов* е врзано за исходот на граѓанската постапка за клеветата. Токму затоа овој предмет за првпат даде можност преку неговото мериторно одлучување, ЕСЧП да се произнесе по однос на начинот на примена на Законот за граѓанска одговорност за клеветата и навреда (ЗГОКН) усвоен на 12 ноември 2012 година,²⁵ кој стапи во сила на 21 ноември 2012 година. Всушност, на овој начин, ЕСЧП го тестираше почитувањето на европските стандарди во оваа сфера по завршувањето на процесот на декриминализација на навредата и клеветата. Истовремено, со оваа пресуда се потенцира и значењето на „должностите и одговорностите“ на новинарите и на медиумските уредници.

Сите претходно споменати предмети ќе бидат поподробно обработени во натамошниот дел од оваа анализа, со посебен фокус на прашањата со кои тие се занимаваат.

23 *Gelevski v. North Macedonia*, no. 28032/12, 8 October 2020

24 Параграф 25 од пресудата.

25 Закон за граѓанска одговорност за навреда и клеветата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 143/2012 од 14 ноември 2012 година)

2. РЕЗИМЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕДМЕТИ ПРЕД ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО ОДНОС НА СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ

2.1. СЕЛМАНИ И ДРУГИ²⁶

Факти на предметот

Случајот *Селмани и други* се однесува на отстранување на апликантите од галеријата на Собранието, како определен простор за овластените новинари да известуваат за работата на Парламентот. Имено, за време на собраниската расправа на 24 декември 2012 година за одобрување на Законот за државниот буџет за 2013 година, се случил инцидент во кој учествувале повеќе пратеници, а кој довел до тензиозна атмосфера внатре и надвор од Собранието. Самиот настан привлекол значително медиумско внимание. Напнатата атмосфера кулминирала кога група пратеници направиле неред во собраниската сала. Согласно неспорната фактичка состојба, тие го опколиле спикерот на Собранието, и создавале врева удирајќи му на масата, како и спречиле пристап до говорницата на начин што почнале да ја уништуваат техничката опрема. Со оглед на околностите, претседателот на Собранието им наредил на безбедносните служби да преземат мерки, со цел да се воспостави ред, и да се обезбеди правилно функционирање на Собранието. Набргу потоа, припадниците на службата за обезбедување на парламентот влегле во салата, го извлекле спикерот од салата и почнале насилно да ги отстрануваат пратениците од опозицијата. Во исто време, во галеријата каде што престојувале апликантите, влегле и други службеници од обезбедувањето и почнале да ги отстрануваат апликантите и другите присутни новинари. Додека некои новинари ги почитувале наредбите на службените лица и го напуштиле просторот, апликантите одбиле да си заминат, бидејќи ситуацијата во парламентарната сала ескалирала, па тие сметале дека јавноста има право да биде информирана за тоа што се случува во салата. На

26 *Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 67259/14, 9 February 2017

крајот, сепак апликантите биле насилно отстранети од галеријата од страна на безбедносните службеници.

Веднаш по настаните во Собранието, на 26 декември 2012 година, Здружението на новинарите упатило писмо до Секторот за внатрешна контрола при МВР, со кое побарало да се утврди одговорност за лицата што учествувале во нивното отстранување од галеријата, а кои, на тој начин, им ги повредиле загарантираните права со членот 10 од Конвенцијата. Нивното барање било одбиено од страна на Секторот за внатрешна контрола, со образложение дека нивното отстранување на новинарите од галеријата било во согласност со членот 43 од Законот за Собрание, односно дека парламентарната служба за безбедност дејствувала со цел да го врати редот за да можат дискусиите непречено да продолжат.

Во меѓувреме, на 14 јуни 2013 година, претседателот на државата формирал ад хок анкетна комисија, која имала за цел да ги испита настаните и инцидентите во Собранието од 24 декември 2012 година. Комисијата била составена од пет домашни членови (од кои двајца пратеници), како и од двајца надворешни набљудувачи назначени од страна на Европската Унија. Во својот извештај од 26 август 2013 година, Комисијата заклучила дека отсуството на соодветни процедури за справување со вакви ситуации, вклучително и отсуството на стратегија за справување со претставниците на медиумите во кризни состојби довело до ситуација во која новинарите беа отстранети од собраниската галерија, со што биле повредени нивните права на слобода на јавно информирање и јавност во работата на Собранието. Како заклучок, Комисијата препорачала дека Собранието треба да биде особено внимателно и отворено кон медиумите, да известува и да ги применува најдобрите европски практики во ова прашање.

Од страна на апликантите, до Уставниот суд била поднесена иницијатива за заштита на уставно загарантираните права, во која навеле дека со однесувањето на безбедносните служби на Собранието, на критичниот ден им биле повредени нивните права од членот 10 од Конвенцијата. Тие се повикале на фактот дека собраниската расправа и настаните поврзани со одобрувањето на државниот буџет биле од особен јавен интерес. Оттука, интервенцијата на безбедносните службеници на Собранието, во смисла на нивно физичко отстранување од галеријата, не била ниту „законска“, ниту, пак, „неопходна во едно демократско општество“. Апликантите го оспориле и правниот основ по кој била извршена интервенцијата, односно сметале дека членот 43 од Законот за Собрание не може екстензивно да се толкува на начин дека дозволува и насилно отстранување новинари од галеријата на Собранието со цел да се воспостави ред. Од аспект за неопходноста од применетите мерки во конкретните околности, тие тврделе дека во критичното време биле во галеријата и немале никаков контакт, ниту со претседателот на Собранието, ниту со пратениците, па, според тоа, ниту можеле да придонесат за нарушување на редот во работата на Собранието. Тие го повикале Уставниот суд да одржи јавна расправа во согласност со член 55 од Деловникот на Уставниот суд и да утврди повреда на член 16 од Уставот, и член 10 од Конвенцијата.

Од своја страна, Уставниот суд, во својата одлука заклучил дека правниот основ за оспорената мерка бил членот 43 од Законот за Собранието, во кој било точно наведено кој е одговорен за одржувањето на редот во зградата на Собранието, како и дека наредбите на претседателот на Собранието подеднакво се однесувале, како на пратениците, така и на сите други надворешни лица што учествувале во работата на Собранието (вклучително и новинарите во галеријата). Во делот за неопходноста на мерката, Уставниот суд сметал дека таа треба да се испита во однос на конкретните околности на случајот, поточно настаните што се случиле внатре во зградата на Собранието, како и нередот надвор од Собранието. Уставниот суд особено го потенцирал фактот дека при инцидентите дошло до оштетување на мебелот, кое кулминирало со фрлање предмети во салата на Собранието, но и во правец на галеријата. Оттука, судот извлекол заклучок дека преземените мерки најпрво биле со цел да се заштитат новинарите во галеријата, односно тие да бидат преместени на побезбедно место, каде што нема да бидат во опасност. Уставниот суд не видел попречување на слободата на изразување од причина што новинарите навремено ги доставиле и ги објавиле своите извештаи за настаните во Собранието, во вечерните изданија на нивните весници.

Незадоволни од одлуката на Уставниот суд, кој постапувал во прв и единствен степен, апликантите поднеле апликација до Европскиот суд за човекови права. Апликантите пред Судот изјавиле дека нивното отстранување од собраниската галерија не било „во согласност со законот“, односно дека одредбите од Законот за Собранието биле непредвидливи. Поточно, членот 43 од Законот не им давал целосна дискреција на безбедносните служби на Собранието, во однос на изборот на мерките што треба да се преземат за одржување на редот во Парламентот, ниту, пак, им давал право да употребат сила против новинарите што одбиле да ја напуштат галеријата. Апликантите, исто така, тврделе дека не постоела ниту „итна општествена потреба“ за нивно отстранување од галеријата. Тие не биле во опасност, ниту самите се чувствувале загрозувани од ситуацијата од причина што галеријата била физички одвоена од пленарната сала. Според тоа, мерката имала „оладувачки“ ефект. Покрај жалбените наводи, кои се однесувале на членот 10 од Конвенцијата, апликантите истакнале и жалбени наводи во врска со членот 6 од Конвенцијата, односно сметале дека со самиот факт што Уставниот суд не го прифатил нивното барање за одржување усна и јавна расправа при одлучувањето, тој го повредил правото на правично судење.

Наоди на Европскиот суд за човекови права

Судот, од своја страна, најпрво го разгледал прашањето за наводната повреда на членот 6 од Конвенцијата (право на правично судење). Првично што било потребно да се утврди е дали правото да се известува од Собранието можело да се смета за „граѓанско право“ за потребите на Конвенцијата. Судот го донел следниот заклучок: „Слободата на медиумите да известуваат за активностите во Собранието е дополнително прецизирана во Деловникот за работа на Собранието. Горенаведеното е доволно за Судот да заклучи дека националниот закон го признава правото на акредитираните новинари да известуваат од Собранието. Из-

вестувањето од собраниската галерија беше неопходно за апликантите, како акредитирани новинари, да ја вршат својата професија и да ја информираат јавноста за неговата работа. Уставниот суд, кој одлучуваше за уставната жалба на апликантите, се чини дека го има истиот пристап. Во такви околности, Судот смета дека правото на известување од галеријата на Парламентот, кое спаѓа во слободата на изразување на жалителите, е „граѓанско право“ за целите на член 6 став 1 од Конвенцијата.²⁷ Судот понатаму заклучил дека тоа им било повредено од аспект на членот 6 во постапката пред Уставниот суд, од причина што Уставниот суд како прва и единствена инстанца бил должен да закаже и да одржи јавна расправа при одлучувањето за нивните „граѓански права“: „...наодите на Уставниот суд во однос на неопходноста и пропорционалноста на оспорената мерка се потпираа на фактички прашања што тој суд требаше да ги утврди. Иако отстранувањето на апликантите од галеријата на Парламентот, како такво, не беше спорно меѓу странките, одлуката на Уставниот суд се засноваше на факти, кои беа оспорени од страна на апликантите и кои беа релевантни за исходот на случајот. Тие прашања не беа ниту од технички природа.“²⁸

Клучното прашање пред кое Судот беше исправен да го реши е секако прашањето за наводите за повреда на членот 10 од Конвенцијата, односно жалбите на апликантите дека домашните органи им го повредиле нивното право на слобода на изразување, кое истовремено е заштитено и со членот 16 од Уставот. Но, пред да даде одговор на ова прашање, Судот најпрво требаше да одлучи и по приговорите на владата во однос на наводните формални недостатоци на самата апликација, од причина што владата сметала дека апликантите го загубиле статусот на „жртва“ според Конвенцијата, односно дека апликантите“ не ги искористиле сите домашни ефикасни правни средства“ со кои би можеле да поднесат апликација до Судот.

Во однос на првото прашање за статусот на „жртва“, Судот забележал дека независната ад хок Комисија подготвила извештај во врска со настаните од 24 декември 2012 година, во кој, меѓу другото, утврдила дека „новинарите биле отстранети од галеријата на Собранието, на начин на кој се нарушувала слобода на јавното информирање...“. Но, исто така, забележел дека, дури и да се претпостави дека таа изјава претставува признание од страна на државен орган за повреда на членот 10 од Конвенцијата, сепак таквата изјава/признание не обезбедува отштета што им следува на жртвите во случај на повреда на правата загарантирани со Конвенцијата, па според тоа не можело да се смета дека со самата изјава/признание, апликантите го загубиле статусот на жртва.

Од друга страна, владата, исто така, забележала дека пред апликантите стоеле повеќе правни авениии преку кои можеле да обезбедат соодветна заштита и отштета пред домашните органи пред воопшто да се изнесат жалбените наводи пред Судот во Стразбур. Но, Судот го одбил и овој приговор на владата од причина што сметал дека е доволно да се искористи

27 Параграф 27 од пресудата.

28 Параграф 40 од пресудата.

еден ефикасен правен лек. Судот забележал дека во конкретниот случај, апликантите поднеле иницијатива до Уставниот суд, кој според член 110 став 3 од Уставот бил надлежен да решава случаи во врска со наводи за повреди на слободата на уверувањето, совеста, мислата и изразувањето на мислата. Уставниот суд мериторно ја испитал жалбата на апликантите и ја отфрлил од причините наведени погоре. Судот прифатил дека уставната жалба треба да се смета за ефикасен правен лек во однос на решавање на повредите на слободата на изразување според член 10 од Конвенцијата.

Откако ги одбил двата претходни приговори на владата, Судот пристапил кон решавање на клучното прашање: „Дали со попречувањето на пристапот на апликантите до галеријата, односно дали со нивното насилно исфрлање од галеријата, им била повредена слободата на изразување заштитена со Конвенцијата, и со Уставот на домашната држава. За да даде одговор на ова прашање, Судот најпрво требало да испита: дали таквото ограничување било „пропишано со закон“; дали било оправдано со некоја од легитимните цели во светлината на ставот 2 од членот 10, и, конечно, дали ограничувањето било „неопходно во едно демократско општество“.

За да биде ограничувањето „пропишано со закон“, вториот став од членот 10 бара, оспорената мерка да има правен основ, не само во домашното законодавство, туку и таквиот правен основ да биде достапен на лицата за кого е наменет, но и предвидлив во однос на евентуалните последици. Оттука, нормата треба да е формулирана со доволна прецизност за да му овозможи на граѓанинот да го регулира своето однесување; односно да ги предвиди, до степен што е разумен во околностите, последиците што може да ги повлече одредено постапување. Тие последици не треба да се предвидливи со апсолутна сигурност: „Иако сигурноста е пожелна, таа може да предизвика прекумерна ригидност, а законот мора да биде способен да држи чекор со променливите околности“. Во конкретниот случај, според Уставниот суд, отстранувањето на апликантите од галеријата на Парламентот било засновано на член 43 од Законот за Собранието и членовите 91-94 од собранискиот Деловник. Во тој контекст, Судот заклучил дека собранискиот акт и собранискиот Деловник, кои биле достапни за јавноста, го исполнувале потребното ниво на прецизност и предвидливост и дека, соодветно на тоа, можело да се смета дека ограничувањето било „пропишано со закон“.

Второ, Судот го прифатил ставот на владата дека ограничувањето во конкретниот случај имало за цел да ја осигури јавната безбедност, како и да спречи поголеми нереди.

Она што останало да се утврди конечно, било дали ограничувањето било „неопходно во едно демократско општество“. За да даде одговор на ова клучно прашање, Судот најпрво ги изложил општите принципи од својата судска пракса, кои се применливи на членот 10 и слободата на изразување: „Слободата на изразување претставува еден од суштинските основи на едно демократско општество и еден од основните услови за негов напредок и за самоисполнување на секој поединец. Таа се применува, не само за „информации“ или „идеи“

што се поволно восприемени или се сметаат за ненавредливи, или оставаат рамнодушност, туку и за оние „информации“ и „идеи“ што навредуваат, шокираат или вознемируваат. Такви се барањата на плурализмот, толеранцијата и широкоумноста без кои нема „демократско општество“. Како што е наведено во членот 10, оваа слобода подлежи на исклучоци, кои, сепак, мора строго да се толкуваат, а потребата од какви било ограничувања мора да се утврди убедливо. Придавката „неопходно“, во смисла на член 10 став 2, подразбира постоење „итна општествена потреба“. Државите договорнички имаат одредена маргина на вреднување при проценката дали постои таква потреба, но таа оди рака под рака со европскиот надзор, опфаќајќи го, како правото, така и одлуките што се носат, дури и оние што ги дава независен суд. Според тоа, Судот е овластен да ја донесе конечната одлука за тоа дали „ограничувањето“ може да се усогласи со слободата на изразување заштитена со член 10. Задачата на Судот, при вршењето на својата надзорна јурисдикција, не е да го заземе местото на надлежните национални органи, туку да ги ревидира, според член 10, одлуките што тие ги донеле во согласност со нивната моќ за вреднување. Тоа не значи дека надзорот е ограничен на утврдување дали тужената држава ја искористила својата дискреција разумно, внимателно и со добра волја; она што Судот треба да го направи е да го разгледа ограничувањето што е предмет на жалбените наводи во светлината на случајот како целина и да утврди дали тоа било „пропорционално на легитимната цел“ и дали причините наведени од домашните органи за да го оправдаат се „релевантни и доволни... Притоа, Судот треба да се увери дека домашните органи примениле стандарди што биле во согласност со принципите отелотворени во член 10 и, згора на тоа, дека се потпирале на прифатлива проценка на релевантните факти.²⁹

Во конкретниот случај, при оценката дали отстранувањето на апликантите од галеријата од страна на собраниската служба за безбедност било неопходно или не, Судот ги зел предвид конфликтните интереси што требало да се избалансираат, а за кои постоел јавен интерес, и тоа: од една страна, начинот на функционирање на службата за безбедност и одржувањето на редот во Собранието, и, од друга страна, интересот на јавноста за добивање информации што се однесуваат на прашања од општ интерес. Она што требало при ваквата проценка да утврди е дали спорното ограничување, гледано како целина, било поддржано од релевантни и доволни причини содржани во домашните одлуки, како и дали тоа било пропорционално во однос на легитимните цели. Притоа, значајно во оценката било дали отстранувањето на апликантите се засновало на разумна проценка на фактите од страна на институциите, односно дали апликантите биле во можност да известат за инцидентите во Парламентот. Конечно, Судот го зел предвид и однесувањето на апликантите за време на целиот инцидент.

Судот забележал дека настаните во собраниската сала биле испровоцирани од група пратеници. Апликантите за целото време биле во галеријата, која се наоѓала над пленарната сала. За време на нередите во салата, апликантите биле пасивни набљудувачи, кои единствено ја

29 Параграф 71 од пресудата

вршеле својата новинарска професија и ги набљудувале настаните. Според тоа, тие ниту претставувале закана за јавната безбедност, ниту, пак, претставувале закана за одржување на редот во салата. Судот, исто така, забележал дека отстранувањето на апликантите од галеријата, не било поради нивното одбивање да ги послушаат наредбите на службата за безбедност, туку поради проценката на ризикот направена од страна на истата служба дека понатамошното присуство на апликантите во галеријата претставувало закана за нивниот живот и физички интегритет. Судот не нашол индикации дека немирите во салата би можеле да ги загрозат животите и физичкиот интегритет на новинарите во галеријата. Практично, единствениот релевантен елемент на кој Уставниот суд го засновал својот наод дека апликантите не биле безбедни е наводот дека „разни предмети биле фрлани низ салата - некои во правец на галеријата“. Но, од причина што не било дадено дополнително објаснување за видот и бројот на фрлените предмети и дали некој од тие предмети воопшто завршил до галеријата, Судот овој аргумент не го прифатил како доволен, кој сам по себе би го оправдал ограничувањето.

На крајот, Судот забележал дека без оглед на фактот дали новинарите биле во можност да ги следат настаните во живо, преку Собранискиот канал, односно преку видеоврска, нивното отстранување: „предизвикало непосредни негативни последици, кои ги спречиле апликантите да се стекнат, од прва рака и директно, со информации засновани на нивно лично забележување, за настаните што се одвиваа во салата, а со тоа и за начинот на кој властите се справувале со нив“. Според Судот, тоа биле важни елементи во контекст на вршењето на новинарската професија, елементи од кои јавноста не требало да биде лишена.

Оттука, Судот сметал дека владата не успеала да докаже дека отстранувањето на апликантите од галеријата било неопходно во едно демократско општество, односно дека го исполнувало условот за „итна општествена потреба“. Причините што биле дадени од страна на Уставниот суд биле релевантни, но, во околностите на целиот случај, не можеле да се сметаат и како доволни за да се оправда отстранувањето на апликантите од галеријата, а со тоа и ограничувањето на нивните права и слободи загарантирани со членот 10 од Конвенцијата.

Коментар

Судот во неколку наврати укажува дека прибирањето на информациите, како подготвителен чекор при вршењето на новинарската професија, е од суштинско значење за слободата на печатот, и како таков, подеднакво заштитен со членот 10 од Конвенцијата. Оттука, секој подготвителен чекор преземен пред објавувањето на одредена информација, вклучувајќи ги сите истражувачки и испитни активности, повлекуваат особено внимание при одлучувањето од страна на Судот, пред сè поради големата опасност што потенцијално би можела да биде предизвикана со разните ограничувања на овие активности: „...пристапот до предметните информации бил суштински елемент на остварувањето на правото на апликантот на слобода на изразување, односно тој бил дел од легитимното собирање информа-

ции од јавен интерес, со намера да се пренесат тие информации до јавноста и со тоа да се даде придонес за отворената јавна дебата“.³⁰

Судот често повторува дека намерно создадените пречки, кои имаат за цел да го попречат пристапот до информации што предизвикуваат јавен интерес, може целосно да ги обесхрабри тие што работат во медиумите, или сродни области, воопшто да се занимаваат со таквите работи: „...а како резултат на тоа, можеби повеќе нема да можат (новинарите) да ја играат својата витална улога како „јавни чувари“, односно нивното тежнеење кон обезбедување точни и веродостојни информации, може негативно да биде погодено.“³¹

Од друга страна, кога станува збор за случаи во кои новинарите биле спречени да добијат пристап до одредено место, од кое би можеле да известуваат од прва рака по „лично забележување“, Судот истакнал дека таквото попречување претставува „мешање“ во слободата на изразување. Таков е, на пример, случајот на *Gsell v. Switzerland* во кој на апликантот му било забрането да влезе во Давос, Швајцарија, за време на одржувањето на светскиот економски форум, а поради постоење општа забрана за влез на неакредитирани лица со цел да се спречат несакани протести и инциденти. Во тој предмет, Судот забележал дека целта на апликантот била да патува во Давос за да напише новинарска статија на одредена тема. Оттука, одбивањето да му се дозволи влез во Давос (од причина што тоа не било „пропишано со закон“ за целите на член 10 став 2 од Конвенцијата) претставувало повреда на неговите права загарантирани со членот 10 од Конвенцијата.³²

На иста линија е праксата на Судот и кога станува збор за заштита на слободата на изразување во парламентот, односно во работата на највисоките легислативни тела, каде што слободно може да се заклучи дека слободата е заштитена дури и на едно повисоко ниво. Имено, според Судот, парламентот е единствениот форум за дебата во едно демократско општество, кое е од фундаментално значење за демократијата. Каково било попречување или отстранување на новинарите од местото на настаните во парламентот: „повлекува директни негативни ефекти, кои ги попречуваат новинарите да се стекнат со информации од прва рака и директно забележување, врз основа на нивното лично присуство на настаните што се одвиваат во салата, од причина што таквите елементи се значајни во остварувањето на нивната новинарска професија, од кои јавноста не треба да биде лишена“.³³

Од тие причини, националните органи мора да ја осигураат безбедноста на новинарите и на другите медиумски работници во мера што е неопходна за тие да можат да ја исполнат својата професионална должност да известуваат за настани што предизвикуваат исклучителен јавен интерес.

30 *Magyar Helsinki Bizottsag v. Hungary*, no.18030/11, § 131, 08 November 2016.

31 *Shapovalov v. Ukraine*, no.45835/05, § 68, 31 July 2012.

32 За повеќе детали, види *Gsell v. Switzerland*, no. 12675/05, 8 October 2009.

33 Параграф 84 од Пресудата

Извршување на пресудата

Извршувањето на овој предмет е целосно затворено со донесувањето финална резолуција³⁴ од страна на Комитетот на министри при Советот на Европа, кој, согласно член 46 став 2 од ЕКЧП, има надлежност да врши надзор врз извршувањето на пресудите на ЕСЧП. Со неа се поздравуваат преземените одделни и општи мерки за извршување на пресудата, веќе наведени во акцискиот извештај поднесен од државата.³⁵

Поконкретно, во однос на одделните мерки, државата нагласила дека, покрај исплатата на правичниот надомест во износ од 5.000 евра досуден на секој од апликантите одделно, согласно параграф 90 од пресудата на ЕСЧП, на апликантите им стоела на располагање и правната можност да побараат надомест на штета според членот 365 од Законот за облигационите односи. Таа, исто така, констатирала дека со оглед на природата на констатираниите повреди, не постоела можност да се преземат какви било други мерки, кои би ги вратиле апликантите во истата положба во која се наоѓале пред повредите.³⁶

Општите мерки главно биле врзани за промени во праксата на Уставниот суд, како средство за спречување слични повреди на членот 6 од Конвенцијата во иднина.³⁷ Од аспект на членот 10 се споменуваат низа едукативни активности, како и мерки преземени за превод и дистрибуција на пресудата. Меѓутоа, особено внимание државата посветила и на унапредување на соработката со Здружението на новинарите на Македонија (во натамошниот текст: ЗНМ) преку склучување меморандум за разбирање меѓу ЗНМ и Министерството за внатрешни работи. Според државата, тоа јасно ја изразува политичката волја на Министерството да соработува со новинарите и да ја зајакне климата на одговорност за насилството сторено против новинарите и ќе овозможи подготовка на протокол за известување за високоризични настани, без притоа да биде компромитирана безбедноста на новинарите.³⁸

Посочените мерки биле прифатени од Комитетот на министрите, како доволни за затворање на натамошното разгледување на овој предмет.

34 Council of Europe, Resolution CM/ResDH(2018)216, Execution of the judgment of the European Court of Human Rights, Selmani and Others against "the former Yugoslav Republic of Macedonia" (Adopted by the Committee of Ministers on 7 June 2018 at the 1318th meeting of the Ministers' Deputies), достапна на: <https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Selmani%22%22%22EXEIdentifier%22:%5B%22001-184019%22%22%22EXECDocumentTypeCollection%22:%5B%22res%22%22%22EXECLanguage%22:%5B%22ENG%22%22%7D> пристапено на 19.10.2022.

35 1318th meeting (June 2018) (DH) - Action report (03/05/2018) - Communication from "the former Yugoslav Republic of Macedonia" concerning the case of Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application No. 67259/14), DH-DD(2018)454, достапен на: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016807c810c>, пристапено на 19.10.2022.

36 Параграфи 5-7 од акциониот извештај, споменат погоре.

37 Параграфи 9-13 од акциониот извештај.

38 Параграф 24 од акциониот извештај.

2.2. МАКРАДУЛИ³⁹

Факти на предметот

Пресудата на Европскиот суд за човекови права изречена во овој случај произлезе од двете посебни апликации поднесени од истиот апликант, г. Јани Макрадули, на 30 септември 2011, односно на 1 април 2013 година.

Поконкретно, првата апликација се однесувала на кривичната постапка покрената против апликантот во врска со неговите наводи дека г. С.М., братучед на тогашниот премиер, кој во тоа време бил висок член на владејачката политичка партија ВМРО-ДПМНЕ и директор на Управата за безбедност и контраразузнавање (во натамошниот текст: „Управата“, „УБК“) ја искористил својата позиција и ја злоупотребил опремата за полициско прслушување, со намера да изврши влијание врз тргувањето на Македонската берза, со што би добил навремени информации, кои ќе му обезбедат сигурна заработувачка. Притоа, апликантот прашал дали г. С.М. заработил стотина илјади евра на ваков начин, изразувајќи сомневање врз основа на анкетниот лист што го поднел г. С.М., во кој било наведено дека тој поседувал акции во вредност од 300.000 евра. Тој понатаму прашал и дали некој дел од тој имот, г. С.М. го стекнал во текот на деветте месеци кога бил на функција без да поднесе анкетен лист и дали тоа била причината поради која не бил поднесен анкетен лист во првите девет месеци од неговиот мандат.⁴⁰

Втората апликација, пак, опфатила друга кривична постапка против апликантот по однос на неговите изјави поврзани со наводни незаконитости при јавната продажба на државно градежно земјиште во центарот на Скопје, на кое била планирана изградба на хотел, на фирма блиска до братучедот на тогашниот премиер.⁴¹

Во обата случаи, спорните искази биле изнесени во јавноста во текот на одделни прес-конференции одржани во партиските простории на СДСМ на 14 декември 2007 (пренесени во главниот ТВ дневник на тогаш најпопуларниот национален ТВ канал А1), односно на 9 септември 2007 година (исто така емитувани на телевизиските вести).⁴² Обете кривични постапки биле поведени по приватни кривични пријави поднесени од страна на г. С.М.

39 *Makraduli v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, nos. 64659/11 and 24133/13, 19 July 2018. Во врска со овој предмет, види, исто така, Деловски, В. (2019), Слободата на политичкото изразување во демократските општества во светлина на пресудата „Макрадули против Република Македонија“, достапно на: <https://justiceobservers.org/article/68860/63647/187>, пристапено на 07.10.2022.

40 Според параграфи 7 и 11 од пресудата.

41 Параграф 20 од пресудата.

42 Во вториот случај, првостепениот суд констатирал дека околноста што приватниот тужител не бил именуван, односно не бил споменат по име и презиме од страна на апликантот била ирелевантна за конкретното кривично дело, со оглед дека јасно и недвосмислено можело да се препознае личноста на г. С.М., кој бил именуван по неговото презиме и од водителот на ТВ дневникот во кој било известно за одржаната прес-конференција (параграф 26 од пресудата на ЕСПЧ).

Како последица на кривичната постапка што се водела против него, во првиот случај апликантот бил осуден за клевета согласно членот 172 од македонскиот Кривичен законик (во натамошниот текст: КЗ), кој бил во сила во тоа време, при што му била изречена парична казна од 1.500 евра, која би можела да биде преиначена во казна затвор од 75 дена, доколку апликантот не го плати износот од 75 дневни глоби од по 20 евра. Во вториот случај, пак, нему му била изречена парична казна од 1.000 евра, со можност за нејзино преиначување во казна затвор од сто дена, доколку не ја плати таа казна.⁴³

Сепак, врз основа на законските измени што следеле со усвојувањето и стапувањето во сила на ЗГОКН, судечкиот суд на 12 февруари 2013 година го запрел извршувањето на санкциите изречени во двете постапки, така што апликантот ги платил само досудените судски трошоци, но не и изречените парични казни.⁴⁴

По правосилното завршување на кривичните постапки, апликантот се обидел пред Уставниот суд да го адресира прашањето за повреда на неговата слобода на изразување преку поднесување две барања за заштита на слободите и правата според членот 110 алинеја 3 од Уставот.

Во првото барање поднесено до Уставниот суд, тој изнел аргумент дека бил казнет за прашање што го поставил на прес-конференција, која била одржана во име на неговата политичка партија. Тоа прашање било засновано врз информации доставени до неговата партија поради сомневање за неправилности во работата на носител на јавна функција и имало за цел да се стимулира јавна дебата за тоа дали функционерот бил совесен при вршењето на функцијата.⁴⁵ Во второто барање, пак, апликантот тврдел дека, како претставник на политичка партија, од него се барало да изнесе информации што му биле предпочени, при што тој не изнел фактичко тврдење, туку покренал прашање во врска со наводи за корупција.⁴⁶

Двете барања на апликантот биле одбиени со соодветни одлуки на Уставниот суд⁴⁷ при што тој дал слично образложение дека „...начинот на кој подносителот на барањето го искажал своето мислење во јавноста, во врска со вршењето на јавните должности од страна на носител на јавна функција (во прашална форма, како член на опозициска политичка партија, од говорница на политичка партија, последиците што произлегле од неговиот јавен настап...), без притоа да се обиде да ја докаже вистинитоста на прашањето или изјавата, анализирани во нивната севкупност, претставува дејствие, кое само појавно влегува во опсегот на

43 Дополнително, врз основа на исходот од првата кривична постапка г. С.М. повел и парнична постапка во која неговото тужбено барање за надомест на нематеријалната штета било уважено, при што му биле досудени 550.000 денари (параграф 19 од пресудата).

44 Параграфи 15 и 28 од пресудата.

45 Параграф 17 од пресудата.

46 Параграф 29 од пресудата.

47 Одлука на Уставниот суд У.бр.146/2010 од 23 февруари 2011 (<http://ustavensud.mk/?p=10448>) и Одлука на Уставниот суд У.бр.155/2011 од 12 септември 2012 година (<http://ustavensud.mk/?p=10800>), пристапени на 10.10.2022.

слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, но во суштина навлегува во честа и угледот на граѓанинот што во моментот ја врши јавната функција за која станува збор и ги повредува тие вредности. Следствено на тоа, изјавата ги изгубила атрибутите на таа слобода (на мислата и јавното изразување на мислата) и претставува злоупотреба (на таа слобода).⁴⁸

Наоди на Европскиот суд за човекови права

Со оваа пресуда, ЕСЧП навлегува во мериторно расправање и одлучување по жалбените наводи истакнати во овие апликации, кои се однесувале на тоа дека осудителните кривични пресуди за клеветата во обата случаи довеле до прекршување на слободата на изразување на апликантот.

Пресудата дава приказ на општите стандарди и принципи воспоставени низ јуриспруденцијата на ЕСЧП, во поглед на прашањето за границите на слободата на политичкото изразување и политичкиот говор, во согласност со членот 10 од Конвенцијата. Дополнително, тие се умешно разработени и аплицирани врз околностите на овој конкретен предмет.

Како што било неспорно меѓу апликантот и владата, како две спротивставени страни во постапката, ЕСЧП најпрво констатира дека се работело за вмешување во правото на слобода на изразување на апликантот, кое било пропишано со закон, или поконкретно, со членот 172 од КЗ, при што тоа служело за заштита на угледот на г. С.М., што било наведено како единствена легитимна цел и од страна на домашните судови.⁴⁹ Така, Судот ја потврдува проценката што веќе била направена од страна на надлежните македонски судови во рамките на нивното поле на слободна проценка (*margin of appreciation*), во поглед на законитоста и постоењето легитимна цел што би ја оправдала интервенцијата. Потоа, тој ќе се впушти во продлабочено проучување на неопходноста на ваквата интервенција во едно демократско општество, како трет елемент на тестот на пропорционалност што Судот вообичаено го применува во овој вид предмети.

Тргувајќи од општите принципи развиени во неговата пракса, Судот реafirмира дека според членот 10 став 2 од Конвенцијата постои многу мал простор за ограничувања на политичкиот говор или дебата по прашањата од јавен интерес. Соодветно на тоа, вообичаено се определува висок степен на заштита на слободата на изразување при што државите имаат особено тесен простор за проценка во вакви случаи, кога забелешките се однесуваат на прашање од јавен интерес.⁵⁰

48 Параграфи 18 и 30 од пресудата

49 Параграф 58 од пресудата.

50 Параграф 61 од пресудата.

Понатаму, ЕСЧП во неговата анализа се осврнува и на дистинкцијата меѓу фактичките тврдења и вредносните судови, која е воспоставена во неговата судска пракса. Во контекст на политичкиот говор, тој истакнува дека, иако точноста на вредносните судови во принцип не е подложна на докажување, доколку постоела доволна „фактичка основа“ врз која тие биле базирани, сепак тоа не би важело во случаи кога вредносните искази биле дадени во текот на жива политичка дебата. Така, избраните пратеници треба да уживаат поширока слобода да ги критикуваат владините постапки, дури и доколку нивните вредносни судови што се однесуваат на прашања од јавен интерес немаат јасна фактичка заснованост.⁵¹

Исто така, ЕСЧП го адресира и прашањето за природата и тежината на изречените санкции, потенцирајќи дека дури и релативно скромната природа на паричните казни сама по себе не го негира ризикот од „одвраќачки ефект“ врз натамошното остварување на слободата на изразување. Во таа смисла, тој ја потенцира потребата, државите да покажат воздржаност во однос на прибегнување кон кривичните постапки.⁵²

При примената на неговите принципи врз фактите на овој предмет, Судот особено ги разгледува следниве релевантни аспекти:

- 1. позицијата на тужителот и апликантот, кој имал својство на тужен во домашната постапка,**
- 2. предметот на тврдењата на апликантот, како и**
- 3. нивната квалификација од домашните судови и пристапот на судовите при оправдувањето на вмешувањето.⁵³**

Во однос на статусот на апликантот, Судот го нотира неспорниот факт дека исказите биле изнесени од страна на апликантот во својство на потпретседател на тогаш опозициската партија СДСМ, на прес-конференции одржани во седиштето на неговата партија, во името на неговата партија и во политички контекст. Уште повеќе, се нагласува и тоа дека апликантот бил пратеник во македонското Собрание, што како на избран претставник на граѓаните му дава уште повисок степен на заштита на политичкиот говор, кој би можел да биде ограничен само при постоење многу силни причини за тоа. Притоа, ЕСЧП укажува дека, за разлика од редовните судови, само Уставниот суд нотирал дека апликантот бил и пратеник и како таков требало да ужива поголема заштита, особено со оглед на фактот дека избраните претставници се тие што го претставуваат електоратот, обрнуваат внимание на неговите преокупации и ги бранат неговите интереси.⁵⁴ Сепак, тој пропуштил да истакне дека со тоа што апликантот неговите искази ги изнел во просториите на неговата политичка партија, а

51 Параграф 62 од пресудата. Притоа, се упатува *mutatis mutandis* на *Lombardo and Others v. Malta*, no. 7333/06, § 60, 24 April 2007.

52 Параграф 63 од пресудата.

53 Параграф 64 од пресудата. Овие елементи за анализа се преземени од пресудата во случајот *Lombardo and Others v. Malta*, no. 7333/06, § 52, 24 April 2007.

54 Параграфи 65-67 од пресудата.

не во Собранието, тој избрал да не извлекува полза од повисокото ниво на заштита што би го имал доколку би се повикал на пратеничкиот имунитет.⁵⁵

Имајќи го предвид статусот на тужителот, г. С.М., кој бил високорангиран носител на државна функција и за својата работа ѝ бил одговорен на владата, ЕСЧП предочува дека границите на прифатлива критика се пошироки за државните службеници отколку за приватните лица. Поради тоа, тие треба да демонстрираат поголем степен на толеранција кон критика, со што нивните дејствија или пропусти би можеле да бидат подложени на непосреден надзор, не само од законодавните и правосудните органи, туку и од јавното мислење. Исто така, со оглед дека г. С.М. бил и политичар, тој неизбежно и свесно се изложил себеси на непосреден надзор на секој негов збор и дејствие, како од новинарите, така и од пошироката јавност, и оттука требало да покаже повисок степен на толеранција. Следствено на тоа, ЕСЧП заклучува дека домашните судови го имале предвид исклучиво статусот на г. С.М. како државен службеник, но тие не прифатиле дека слободата на изразување била предмет на пошироки граници на прифатлива критика, ниту, пак, тие го зеле предвид фактот дека тој, исто така, бил и политичар.⁵⁶

Во однос на содржината, односно предметот на спорните искази, Судот го смета за проблематичен нивниот третман, односно квалификација како фактички тврдења, наместо вредносни судови, и тоа како од страна на првостепениот, така и од апелациониот суд, бидејќи тие се однесувале на наводи за незаконито постапување при вршењето на службената должност на г. С.М. и третираше прашања од јавен интерес. Судот подеднакво го критикува идентичниот пристап во поглед на барањето за докажување на исказите на апликантот што бил применет и од Уставниот суд, независно што тој правилно сметал дека во случајот се работело за „мислења“, а не за фактички тврдења.⁵⁷ ЕСЧП особено ги имал предвид формата и контекстот во кој исказите на апликантот биле пренесени до јавноста.⁵⁸ Што се однесува до првата кривична постапка, Судот смета дека задоцнетото поднесување на анкетниот лист од страна на г. С.М., како и присутните гласини во јавноста по однос на тоа претставувале елементи што упатувале на постоење доволна фактичка заснованост на тврдењето на апликантот, чија вистинитост тој немал обврска да ја докажува.⁵⁹ Во врска со втората кривична постапка, пак, Судот забележува дека јавните изјави на апликантот имале за цел презентација на наодите од истражувањето што било спроведено од неговата политичка партија и, иако би можеле да се сметаат и за саркастични, тие не содржеле очигледно навредлив говор поради кој би излегле надвор од рамките на прифатливото претерување или провокација.⁶⁰

55 Параграф 82 од пресудата.

56 Параграфи 68-73 од пресудата.

57 Параграф 75 од пресудата.

58 Параграф 77 од пресудата.

59 Параграфи 78 и 80 од пресудата.

60 Параграф 79 од пресудата.

Следствено на тоа, ЕСЧП заклучува дека дадените изјави претставувале правичен коментар за прашања од легитимен јавен интерес, вклучително и конфликтот на интереси што г. С.М. би можел да го има како носител на висока јавна функција при преземањето одредени деловни активности. Тие задрале во потребата од транспарентност и спречување на злоупотребата на положбата од страна на јавните функционери и имале за цел да го зајакнат јавниот интегритет и да ја одржат довербата на јавноста во јавните институции.⁶¹

При утврдувањето повреда на членот 10, ЕСЧП оценува и дека макар што изречените глоби повеќе не можеле да биде наплатени со оглед на законските измени што ја декриминализирале клеветата, осудата на апликантот имала одвраќачко дејство (*chilling effect*) врз политичката дебата по значајни прашања од општ интерес, кои биле суштински важни за функционирањето на демократијата.⁶²

Севкупно, Судот констатира дека стандардите применети во спорните постапки биле incompatible со принципите отелотворени во членот 10 од Конвенцијата и домашните судови не успеале да постигнат правична рамнотежа меѓу спротивставените интереси што биле засегнати.⁶³ Оттука, интервенцијата била несразмерна на поставената легитимна цел и таа не била „неопходна во едно демократско општество“ во смисла на значењето на членот 10 став 2.⁶⁴

Конечно, ЕСЧП на апликантот му досудува 1.500 евра, како надомест на нематеријалната штета, како и 1.020 евра за трошоци и издатоци настанати во предметната постапка.

Коментар

Оваа пресуда е мошне релевантна, бидејќи таа покренува значајни прашања за практикувањето на слободата на политичко изразување во специфичниот македонски политички и правен контекст во кој се изгради практика на меѓусебно покренување кривични постапки и парничење меѓу политичарите што припаѓаат на различни политички опции, а по повод прашања што биле покренати во рамките на јавната политичка дебата.

Воедно, таа е единствена пресуда на ЕСЧП, покрај онаа изречена во предметот *Гелевски*, која се однесува на интервенција во слободата на изразување на апликантите преку покренување кривична постапка. Тоа е така со оглед на фактот дека жалбените наводи на апликантите изнесени во овие два предмета (*Макрадули* и *Гелевски*) временски го опфаќаат периодот во кој клеветата и навредата сè уште биле инкриминирани дејствија, кои биле вклучени како кривични дела во Главата осумнаесетта „Кривични дела против честа и угле-

61 Параграф 80 од пресудата.

62 Параграф 83 од пресудата.

63 Параграф 84 од пресудата.

64 Параграф 85 од пресудата.

дот“ од Кривичниот законик.⁶⁵ Поради тоа, и во *Макрадули* ЕСЧП ја истакнува потребата од воздржување да се прибегнува кон кривични постапки, особено доколку биле достапни и други средства за одговор на неоправданите напади и критика од страна на противниците.⁶⁶

Во оваа пресуда, Судот во Стразбур зазема критичко стојалиште во однос на различни аспекти поврзани со пристапот и постапувањето на домашните судови во кривичните постапки водени против апликантот. Имено, од нивниот исход и од заклучоците на домашните судови произлегува дека во нивното одлучување тие првенствено се раководеле од потребата за заштита на личните права, односно угледот на г. С.М. како носител на јавна функција, на кој му била дадена предност во процесот на балансирање наспроти заштитата на слободата на политичкото изразување.

Иако ЕСЧП само ја споменува декриминализацијата на клеветата како легислативен потфат, кој ѝ претходи на оваа пресуда⁶⁷, тој имплицитно испраќа порака до домашните судови во однос на стандардите што тие треба да ги почитуваат во нивното правораздавање при примената на ЗГОКН, особено кога одлучуваат за интервенциите во остварувањето на слободата на политичко изразување, во насока на адресирање на прашања од јавен интерес. На тоа, впрочем, упатуваат и соодветните решенија во ЗГОКН, кои предвидуваат задолжителна примена на практиката на Европскиот суд за човекови права (член 2 став 2), како и предност на ЕКЧП и на становиштата на ЕСЧП содржани во неговите пресуди при постоењето законска празнина или на судир на одредбите на овој закон со ЕКЧП (член 3).

Всушност, преку оваа пресуда на ЕСЧП, македонските судии треба да се сензибилизираат за својата улога во оживотворувањето на демократијата, владеењето на правото и почитувањето и заштитата на основните слободи и права. Оттука, иако таа се занимава со говорот на политичарите, всушност, има и пошироко значење за обезбедување амбиент за критичко известување на јавноста од страна на медиумите во однос на начинот на вршење на јавните функции, што, пак, треба да придонесе кон зголемување на транспарентноста, навремено превенирање на какви било злоупотреби на службените овластувања, како и ефикасна борба против корупцијата. Во тој контекст, судиите треба да располагаат со свест за улогите на различните актери во општествениот и во политичкиот живот, да прават јасно разграничување меѓу фактичките искази и вредносните судови, да препознаваат што претставува јавен интерес и да оневозможат какво било попречување на дебатата за прашања што се од значење за јавноста, било да се тие покренати и за нив да се дискутира исклучиво во рамките на политичката арена или надвор од неа.

Истовремено, освен за македонскиот правен поредок, оваа пресуда несомнено дава одредени насоки и за другите правни системи, особено во оние држави во кои „опозициските

65 Кривичен законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 87/2007, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/11, 135/2011 и 185/2011)

66 Параграф 72 од пресудата.

67 Параграфи 36 и 37 од пресудата.

политичари и парламентарци можат да бидат посебно таргетирани од страна на властите“ поради што мора да бидат воспоставени домашни и меѓународни механизми за нивна заштита.⁶⁸ Дотолку повеќе, во Издвоеното мислење кон оваа пресуда се укажува дека демократијата сама по себе подразбира дека високите гаранции за слободата на политичкиот говор воспоставени низ јуриспруденцијата на ЕСЧП треба да важат, не само за политичките елити на кои начелно им се признаваат пошироки права, туку и за „обичните луѓе“.⁶⁹ Впрочем, „во уставна демократија, секој може да изнесе работи од општ интерес за јавна дебата...“, во што се состои и „...улогата на секој граѓанин“.⁷⁰

Извршување на пресудата

Имплементацијата на оваа пресуда е завршена со усвојување финална резолуција⁷¹ од страна на Комитетот на министри.

Од увидот во акцискиот извештај поднесен од државата,⁷² кој бил основ за затворање на извршувањето на овој предмет, видливо е дека меѓу општите мерки за извршување на пресудата, посебно внимание се посветува и на процесот на декриминализација на навредата и клеветата во согласност со Резолуцијата 1577 (2007) на Парламентарното собрание на Советот на Европа.⁷³

При затворањето на овој предмет, Комитетот на министри утврдува дека државата, покрај исплатата на досудениот правичен надомест, ги усвоила сите други неопходни мерки, вклучувајќи ги одделните мерки што треба да им стават крај на утврдените повреди и да ги избришат нивните консеквенции за да се постигне колку што е можно враќање на апликантот во поранешната состојба (*restitutio in integrum*), како и општите мерки преку кои ќе се спречи настанувањето на слични повреди во иднина.

68 Како што истакнува судијата Wojtyczek [Војтучек] во параграф 8 од неговото Издвоено мислење на согласување кон оваа пресуда.

69 Параграф 8 од Издвоеното мислење.

70 Параграф 9 од Издвоеното мислење.

71 Council of Europe, Resolution CM/ResDH(2019)190, Execution of the judgment of the European Court of Human Rights, Makraduli against North Macedonia (Adopted by the Committee of Ministers on 4 September 2019 at the 1352nd meeting of the Ministers' Deputies), достапна на: <https://bit.ly/3ii2A5A> пристапено на 14.10.2022.

72 1355th meeting (September 2019) (DH) - Action report (26/06/2019) - Communication from North Macedonia concerning the case of Makraduli v. North Macedonia (Application No. 64659/11), DH-DD(2019)719, достапен на: <https://rm.coe.int/0900001680953cc0>, параграфи 11 и 12, пристапено на 14.10.2022.

73 Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1577 (2007) Towards decriminalization of defamation, 4 October 2007.

2.3. ГЕЛЕВСКИ⁷⁴

Факти на предметот

Во случајот на *Гелевски*, апликантот, кој бил колумнист, од страна на домашните судови бил кривично осуден за клевета, како резултат на изразено критичко мислење кон друг новинар за прашање од јавен интерес, при „разгорена“ јавна дебата. Апликантот објавил своја колумна во која дал критички осврт за одредени актуелни настани во македонската јавност, во која изразил истовремено и одредени вредносни судови кон тужителот во домашната постапка, кој од друга страна бил добро познат новинар и уредник во домашната јавност.

Првостепениот домашен суд го огласил апликантот за виновен за искажана клевета и навреда кон тужителот, и му изрекол парична казна во висина од 600 евра, алтернативно со триесет дена затвор во случај доколку обврската не била исполнета, и истовремено му наложил на апликантот да ја плати судската такса и судските трошоци на тужителот во износ од 150 евра. Домашниот суд утврдил дека апликантот намерно изнесувал неvistини и неосновани тврдења за тужителот во неговата колумна, со што ја повредил честа и угледот на тужителот. Домашниот суд ги отфрлил тврдењата на апликантот дека тој во својата колумна се занимавал, всушност, со политичките ставови на тужителот, па тоа во никој случај не би требало да се сфати како напад на неговиот углед и достоинство. Во овој контекст, според апликантот, претходните написи и јавните изјави на тужителот содржеле говор на омраза, па според тоа колумната на апликантот имала за цел да ги заштити луѓето од таквиот политички „линч“. Според апликантот, тој со спорната колумна имал за цел да ги заштити уставните вредности, како што се слободата на собирање и слободното здружување на студентите.

Апликантот ја обжалил првостепената одлука, тврдејќи, меѓу другото, дека неговите колумни содржеле негови лични мислења, кои биле вредносни судови, а не изјави за факти. Второстепениот суд одлучил делумно во корист на апликантот. Имено, тој ја потврдил неговата осуда само во однос на искажаната клевета, од причина што нашол дека апликантот не може да биде истовремено прогласен за виновен по двете основи од истиот член, односно и за клевета и за навреда истовремено. Притоа, второстепениот суд ја намалил кривичната санкција на износ од 320 евра, алтернативно, со шеснаесет дена затвор во случај на неплаќање. Судот го одбил аргументот на жалителот дека колумната содржела вредносни судови со образложение дека: „За да може една изјава да се смета за вредносен суд, таа не треба да биде поврзана со одреден конкретен настан или случување, и треба да биде дадена апстрактно. Во конкретниот случај, објавениот текст се однесува на конкретен настан...

74 *Gelevski v. North Macedonia*, no. 28032/12, 8 October 2020

и содржи фактичко тврдење што е предмет на поткрепување, докажување и утврдување. Товарот на докажување е на... обвинетиот“.⁷⁵

Благовремено, апликантот поднел и иницијатива до Уставниот суд, како последно ефикасно правно средство во домашниот правен поредок, во која побарал од Уставниот суд да утврди дека редовните домашни судови, со своите одлуки со кои тој бил кривично санкциониран за искажани вредносни судови, му го повредиле неговото уставно загарантирано право на слобода на совест, мисла и јавно изразување на мислата.

Уставниот суд ја отфрли уставната жалба на апликантот со став дека домашните редовни судови со своите пресуди го казнилe јавно искажаното мислење на апликантот како неопходна мерка за заштита на угледот, достоинството и честа на друг граѓанин, односно дека апликантот, потпирајќи се на својата слобода на јавно изразување, го повредил заштитеното право на друг граѓанин. Уставниот суд сметал дека причините дадени од страна на првостепениот и второстепениот суд се прифатливи, и дека ограничувањето на правото на слобода на изразување од страна на државата, во конкретниот случај, било пропорционално на легитимната цел за заштита на угледот на жртвата (тужителот).

Незадоволен од домашните одлуки, апликантот поднел апликација до ЕСЧП. Во својата апликација тој навел дека единствената фактичка изјава содржана во написот се однесувала на антидемонстрантите што пристигнале на главниот плоштад во Скопје од Гостивар за да го попречат протестот на студентите. Другите делови од колумната биле артикулација на личното мислење и ставови, како одраз на незадоволството од политиките на политичката партија што била на власт во тоа време. Според него, целта на колумната била да се поттикне јавна дебата за прашања од јавен интерес: јавното собирање и слободата на изразување во домашната држава. Во својата жалба, апликантот не негирал дека користел провокативен начин на изразување, но доколку тој се земе во контекст на живата јавна дебата што била разгорена во тоа време, тој не можел да се смета за доволна причина за негова осуда. Тој негирал дека во својата колумна повикувал на насилство, напротив, тој го изразил своето згрозување од насилството што се случило (а кое било предмет на колумната), наведувајќи дека насилството може да доведе до уште поголемо насилство.

Наоди на Европскиот суд за човекови права

Судот, од своја страна, заклучил дека предметното ограничување било насочено кон заштита на угледот на другите, а, како што било утврдено и од страна на домашните судови, во согласност со став 2 од членот 10 од Конвенцијата.

75 Параграф 10 од пресудата.

Тоа што било клучно во случајов, е да се утврди дали ограничувањето било „неопходно во едно демократско општество“. Од тие причини, а за да даде одговор на ова прашање, Судот ги зел предвид следните релевантни елементи: позицијата на апликантот, позицијата на тужителот, предметот на самата објава, јазикот што го користел апликантот и изречената висина на казната.

Судот најпрво забележал дека апликантот бил редовен колумнист во дневниот весник. Од тие причини, заштитата што го следувала апликантот била на ниво на новинарската и медиумската заштита, односно на ниво што го има слободниот печат во обезбедувањето правилно функционирање на едно демократско општество.⁷⁶

Понатаму, Судот забележал дека подеднакво важна е и улогата (функцијата) на засегнатото лице (тужителот во домашната постапка). Степенот до кој поединецот има повидлив јавен профил, или е подобро познат на јавноста, влијае обратнопропорционално врз заштитата што може да му се додели во контекст на неговите јавни настапи. Во конкретниот случај, тужителот во домашната постапка ѝ бил добро познат на јавноста. Како познат новинар и главен и одговорен уредник на телевизиски канал и дневен весник, тој свесно се изложил себеси на внимателно испитување на неговите професионални постапки и мислења, како од страна на новинарите, така и од страна на пошироката јавност.⁷⁷ Од тие причини, тој бил должен да покаже поголем степен на толеранција кон ставовите изнесени кон него.⁷⁸ Ова особено доколку се имаат предвид и „должностите и одговорностите“ што тужителот ги имал како новинар и главен уредник на медиумите, а особено начелото на одговорно новинарство и новинарската етика при известувањето. Според Судот, овие заклучоци играат особено важна улога во денешно време, со оглед на влијанието што го имаат медиумите во современото општество, а тоа е фактот дека тие, не само што информираат, туку преку начинот на објавите можат директно да влијаат врз перцепцијата на информациите: „Во свет во кој поединецот се соочува со огромно количество информации, циркулирани преку традиционалните и електронските медиуми, со растечки број на учесници, следењето на усогласеноста со новинарската етика добива дополнителна важност“.⁷⁹

Што се однесува до предметот на објавата, Судот забележал дека колумната не содржела информации во врска со приватниот живот на тужителот. Односно, таа била одраз на несогласувањето што го имал апликантот со политиките на владата, па како таква, таа придонела кон тековната политичка дебата што се водела во тоа време како прашање од јавен интерес. Како дел од таа дебата, спорната колумна содржела вредносни судови кон различни новинари, вклучувајќи го и тужителот, кои во тоа време биле јавни поддржувачи на владините политики. Во тој контекст, Судот повторил дека границите на критичкото и истражу-

76 *Falzon v. Malta*, no. 45791/13, § 57, 20 March 2018

77 Параграф 24 од пресудата.

78 *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others v. Bosnia and Herzegovina* [GC], no. 17224/11, 27 June 2017

79 *Stoll v. Switzerland* [GC], no. 69698/01, § 104, ECHR 2007-V

вачко новинарство се, исто така, прашање од легитимен јавен интерес. Домашните кривични судови, од своја страна, утврдиле дека написот на апликантот содржел фактички изјави, без притоа да ги утврдат конкретните факти наводно изнесени од страна на апликантот. Дури и да се работело за фактички изјави, Судот забележал дека нивната веродостојност не била оспорена, ниту од тужителот, ниту, пак, била испитана од страна на кривичните судови. Практично, домашните судови се ограничиле само на апстрактното влијание што колумната го имала врз тужителот. Од друга страна, Судот забележал дека Уставниот суд ги квалификувал наводите на апликантот како вредносни судови.

Четврто, што се однесува до јазикот што го користел апликантот во колумната, Судот укажал дека на поединците, а особено новинарите што учествуваат во јавна дебата за прашања од општ интерес, уживаат поголема слобода да прибегнуваат кон одреден степен на претерување или провокација во јавните излагања⁸⁰. Имајќи предвид дека тужителот бил познат новинар, од една страна, додека прашањата што биле опфатени во колумната биле од особен јавен интерес во тоа време, од друга страна, Судот прифатил дека изјавите на апликантот во колумната не ги надминувале прифатливите граници на критика. Тоа дотолку повеќе што ниту домашните судови не нашле никакви елементи на говор на омраза или поттикнување насилство во изјавите на апликантот.

Конечно, Судот заклучил дека кривичната осуда на апликантот несомнено можела да има застрашувачки ефект врз политичката дебата меѓу членовите на медиумите за важни прашања од јавен интерес.

Како заклучок за горенаведената апликација, Судот одлучил дека предметното ограничување на слободата на изразување на апликантот било непропорционално со целта, односно не било „неопходно во едно демократско општество“, во смисла на член 10 став 2 од Конвенцијата.

Коментар

Принципите што се длабоко всадени во судската пракса на Судот од Стразбур во контекст на заштитата на новинарите и медиумските професионалци, можат подеднакво да бидат применливи и врз поединците што можат да се наречат заштитници на човековите права (или нивните невладини организации чии активности се поврзани со заштита на правата), но и на академските истражувачи, колумнисти или автори на литература што имаат за цел да третираат прашања од јавен интерес. Сите овие поединци уживаат високо ниво на заштита на слободата на изразување, од причина што нивната улога во јавниот надзор е „слична како онаа со печатот“. Тие, според Судот, можат, исто така, да се наречат „јавни чувари“,

80 *Do Carmo de Portugal e Castro Câmara v. Portugal*, no. 53139/11, § 43, 4 October 2016

кои треба да ја уживаат заштитата дадена со членот 10 од Конвенцијата на исто ниво, како и традиционалните медиуми.

Од друга страна, Судот секогаш посветува значително внимание на сериозноста што една кривична санкција може да ја има во случаите кога станува збор за клеветата, и особено кога е во прашање одредена тема од јавен интерес. Во врска со ова, Судот, во повеќе наврати, има повторено дека изрекувањето затворска казна во вакви случаи може да биде компатибилно со слободата на изразување загарантирана со членот 10 од Конвенцијата само во исклучителни околности, односно само кога други основни права се сериозно повредени, како на пример во случаите на говор на омраза или поттикнување насилство. Во врска со ова, Судот често повикува на доследна примена на Резолуцијата 1577 (2007) донесена од страна на Парламентарното собрание на Советот на Европа, која ги поттикнува сите држави-членки чии закони сè уште предвидуваат затворските казни за клеветата/навреда да ги укинат, дури и кога тие се предвидени само како алтернативни казни.

Извршување на пресудата

Комитетот на министри го затворил извршувањето на предметот Гелевски откако констатирал дека општите мерки преземени во контекст на Макрадули, кои првенствено се однесуваат на декриминализацијата на клеветата, се подеднакво релевантни и во однос на овој конкретен предмет.

Освен тоа, Комитетот на министри изразил задоволство и од одделните мерки што биле спроведени од државата, во смисла на исплата на досудениот правичен надомест и запирање на негативните последици што би ги трпел апликантот во иднина, земајќи предвид дека со донесувањето на ЗГОКН целосно било запрено извршувањето на изречената кривична санкција кон него.⁸¹

81 За повеќе детали во врска со извршувањето на оваа пресуда, види ја финалната резолуција Council of Europe, Resolution CM/ResDH(2021)160, Execution of the judgment of the European Court of Human Rights, Gelevski against North Macedonia (Adopted by the Committee of Ministers on 16 September 2021 at the 1411th meeting of the Ministers' Deputies), достапна на: <https://bit.ly/3GX3z68>, како и акциониот извештај 1411th meeting (September 2021) (DH) - Action report (06/07/2021) - Communication from North Macedonia concerning the case of Gelevski v. North Macedonia (Application No. 28032/12) (Group Makraduli v. North Macedonia (Application no. 64659/11), DH-DD(2021)697, достапен на <https://bit.ly/3GXq8aL>, пристапени на 19.10.2022.

2.4. КОСТОВА И АПОСТОЛОВ⁸²

Факти на предметот

Со неговата пресуда изречена во предметот *Костова и Апостолов*, ЕСЧП наоѓа повреда на членот 10 во поглед на граѓанската постапка за клевета што се водела против апликантите, главната и одговорна уредничка на неделникот „Фокус“, Јадранка Костова, и Владо Апостолов, новинар во тој неделник. Оваа постапка била покрената во врска со два написи објавени во неделникот на 3 и на 4 јануари 2013 година, кои се однесувале на г. С., кој во тоа време бил висок член на владејачката политичка партија и директор на УБК.⁸³ Во тие написи, апликантите го цитирале г. И., поранешен македонски амбасадор во Република Чешка, кој, меѓу другото, им кажал дека г. С. ја злоупотребувал неговата власт преку преземање дејствија и вршење суштински вербален притисок врз тогашниот македонски претседател (Ѓ.И.) и министерот за надворешни работи (Н.П.) што се одразило штетно врз интересите на г. И. во личниот предмет што се однесувал на наводното грабнување на неговото малолетно дете од страна на неговата поранешна сопруга. Во последната реченица од вториот напис се наведувало дека г. С. „неофицијално“ поседувал „бизнис-империја во Република Чешка“. Пред објавувањето на овие написи, вториот апликант безуспешно се обидел да добие одговор од г. С. така што го контактирал портпаролот на УБК.⁸⁴

И Основниот суд Скопје 2 Скопје⁸⁵ и Апелациониот суд Скопје⁸⁶ утврдиле дека апликантите го оцрниле угледот на г. С. со тоа што објавиле лажни факти, кои ги опишале како „гласини“, без претходно да се обидат да ја проверат нивната веродостојност. Судовите сметале дека објавените информации не му служеле на каков било јавен интерес и дека приватниот живот на г. И. бил неоправдано поврзуван со јавната функција што ја имал г. С. Првиот апликант бил задолжен да плати 5.000 евра, а вториот апликант бил задолжен да плати 1.000 евра како надомест на нематеријалната штета нанесена на г. С., додека на г. И. му било наложено да му плати 10.570 евра на г. С. како отштета за нарушувањето на неговиот углед. Овие наводи биле последователно потврдени и од страна на Уставниот суд, кој одлучувал по барањето за заштита на слободите и правата поднесено од апликантите.⁸⁷

82 *Kostova and Apostolov v. North Macedonia*, no. 38549/16, 5 April 2022

83 Насловот на првата статија гласел „Избегав поради притисокот од Сашо Мијалков“, додека вториот текст бил насловен „Амбасадата во Чешка под закана за бомби, МНР не мрда со прст“. Види а1он, *Мијалков од „Фокус“ бара 27.000 евра за нарушени чест и углед*, Скопје, 11.01. 2013, <https://a1on.mk/macedonia/mijalkov-od-fokus-bara-27-000-evra-za-nar/>, пристапено на 08.10.2022

84 Параграфи 2-3 од пресудата.

85 Пресуда 8П4-30/13а на Основниот суд Скопје II Скопје од 27.12.2013 година.

86 Пресуда ГЖ-1742/14 на Апелациониот суд Скопје од 03.09.2014 година.

87 Параграф 4 од пресудата на ЕСЧП. Види ја Одлуката на Уставниот суд на Република Македонија У.бр. 164/2014 од 14 октомври 2015 година, достапна на: <http://ustavensud.mk/?p=11421>, пристапено на 10.10.2022.

Наоди на Европскиот суд за човекови права

На почетокот на неговата анализа, Судот прифаќа дека единствената „леgitимна цел“ кон која се стремеле домашните судови при интервенцијата во слободата на изразување на апликантите била заштитата на правата и угледот на г. С.⁸⁸

Макар што во написите првенствено се говорело за проблеми поврзани со личниот живот на г. И., тие истовремено допирале прашања од јавен интерес, односно прашања врзани за наводно неправичното вршење вербален притисок од страна на г. С. во својство на директор на Управата, врз високи функционери на државата, како што се претседателот и министерот за надворешни работи. Оттука, Судот сметал дека информацијата за наводната злоупотреба на мој од страна на висок функционер на државата во врска со прашања од лична природа на г. И. можела да придонесе за јавна дебата.⁸⁹

Понатаму, ЕСЧП се согласил со ставот на домашните судови дека спорните текстови содржеле фактички искази што подлежат на докажување. Иако сите тие во суштина упатувале на „приказни“ или „гласини“, како што утврдиле и домашните судови, судовите пропуштиле да го земат предвид фактот дека тие не произлегле од апликантите. Имено, тие само известиле за она што им го раскажал г. И., кој им пристапил и им дал свој писмен исказ за случувањата врз основа на сопственото искуство. Во текстовите, апликантите јасно ги означиле изјавите што потекнувале од г. И. (цитуирајќи го или користејќи индиректен говор). Покрај тоа, во предметната постапка не било утврдено дека објавената содржина во целина не била точна или дека таа била измислена. Во мера во која постоел легитимен интерес за да се заштити г. С. од наводните клеветнички изјави на г. И., тој интерес, според ЕСЧП, во голема мера бил заштитен со можноста што му стоела на располагање на г. С. според домашното законодавство, да покрене постапка за клевета против г. И, што тој и го сторил. Освен тоа, изјавата во врска со „бизнис-империјата во Република Чешка“ на г. С., која била наведена во последната реченица од вториот напис била претставена така што било јасно посочено дека информацијата била прибавена од анонимен извор. Поради тоа, ЕСЧП напоменува дека таа изјава не можела да ги доведе читателите во заблуда во врска со вистинитоста на изјавеното од г. И., туку имала за цел да фрли светлина врз деловните врски на г. С. со Република Чешка. ЕСЧП понатаму забележува и дека вториот апликант се обидел да ја потврди приказната преку официјалниот портпарол на Управата. Уште повеќе, владата не посочила на ниту еден аспект од приватниот живот на г. С. за да покаже дека неговиот чест и углед му биле сериозно нарушени.⁹⁰

Кон утврдувањето на прекршувањето на членот 10 од ЕКЧП во овој предмет, во голема мера придонело и отстапувањето од начелото на сразмерност во однос на досудените отште-

88 Параграф 7 од пресудата.

89 Параграф 8 од пресудата.

90 Параграф 9 од пресудата.

ти. Поконкретно, ЕСЧП забележува дека досудениот надомест на штета за првиот апликант изнесувал петнаесет минимални месечни плати во времето на одвивање на настаните во државата, додека во однос на вториот апликант, тој изнесувал три минимални месечни плати. Истовремено, ЕСЧП констатира и дека тие износи имале ефект на одвраќање, кој „ја обесхрабрува отворената дискусија за теми од интерес за јавноста“, без разлика на фактот што апликантите нив самите не ги платиле.⁹¹ Имено, тие надоместоци, како и трошоците во постапката, биле покриени од солидарниот фонд на ЗНМ.⁹² Оттука, логичен бил заклучокот на ЕСЧП дека со досудените износи за надомест на нанесената нематеријална штета судовите не обезбедиле разумен однос на пропорционалност во однос на повредата на угледот што наводно ја претрпел г. С.⁹³

Постапувајќи по нивните барања за правично обесштетување, истакнати согласно членот 41 од Конвенцијата, а во врска со претрпената повреда на членот 10, ЕСЧП на двајцата апликанти заедно им доделил надоместок од 3.000 евра за нематеријалната штета, плус 1.250 евра за трошоците настанати во постапката пред него.⁹⁴

Коментар

Пресудата *Косџова и Ѓиосџолов* е особена важна за новинарите, бидејќи со неа ЕСЧП ги преафирмира стандардите што се релевантни за остварување на новинарската слобода на информирање на јавноста за прашања од поширок јавен интерес. Во таа смисла, покрај на непропорционалноста на досудените надоместоци на штета кон новинарите, кои се јавуваат како апликанти во овој случај, утврдената повреда на нивната слобода на изразување, во голема мера, се должела и на фактот што тие биле досудени, иако ЕСЧП неспорно утврдил дека „апликантите дејствувале со должна внимателност, која се очекува од одговорни новинари што известуваат за прашање од јавен интерес и тие не можеле да бидат критикувани дека потфрлиле да ја утврдат вистинитоста на спорните наводи.“⁹⁵

Одлуките на домашните судови кои подоцна биле предмет на разгледување од страна на ЕСЧП,⁹⁶ како и самата пресуда донесена во Стразбур,⁹⁷ предизвикуваат големо внимание во

91 Параграф 10 од пресудата на ЕСЧП.

92 Параграф 4 од пресудата на ЕСЧП.

93 Параграф 10 од пресудата на ЕСЧП.

94 Параграфи 12-13 од пресудата на ЕСЧП.

95 Параграф 11 од пресудата. Во таа смисла, ЕСЧП ја цитира и пресудата *Björk Eiðsdóttir v. Iceland*, no. 46443/09, § 81, 10 July 2012.

96 International Freedom of Expression Exchange (IFEX), *Macedonian investigative magazine “Fokus” fined thousands of euros in defamation case*, 2014, <https://ifex.org/macedonian-investigative-magazine-fokus-fined-thousands-of-euros-in-defamation-case/#.VEDHKRT-3YA.twitter>; Popovska, T., *Macedonian Court Fines Journalist and Magazine for Quoting Source*, 2014, <http://globalvoicesonline.org/2014/02/23/macedonian-court-fines-journalist-and-magazine-for-quoting-source/>; Radisic, D., *Macedonian Appellate Court Confirms Defamation Verdict for Independent Magazine*, 2014, <https://globalvoices.org/2014/10/07/macedonian-appellate-court-confirms-defamation-verdict-for-independent-magazine/>, сите пристапени на 06.10.2022.

97 Advox Global Voices, *European Court of Human Rights vindicates Macedonian journalists convicted of defamation*, 2022, <https://advox.globalvoices.org/2022/04/07/european-court-of-human-rights-vindicates-macedonian-journalists-convicted-of-defamation/>, пристапено на 06.10.2022.

новинарските кругови и меѓу претставниците на граѓанските организации што се посветени на проблематиката на слободата на изразување, како во земјава, така и пошироко.

Пресудата изречена од страна на ЕСЧП оди во прилог на наводите изнесени од ЗНМ уште во 2014 година дека одлуката на судиите на Апелациониот суд Скопје сериозно ја прекршувала слободата на изразувањето и ги одвраќала новинарите да пишуваат за евентуални злоупотреби на власта, додека изречените надоместоци за нематеријална штета биле превисоки и непропорционални на стандардот на македонските новинари. Во таа смисла, ЗНМ тогаш апелирало дека со нив судечкиот суд воведува неприфатлива пракса новинарите да се осудат за клевета поради пренесена изјава, бидејќи ако новинарите ги проверуваат фактите на секоја изјава, како што бара судот, тогаш најголем дел од изјавите на јавни личности, не треба да се објавуваат.⁹⁸ Дотолку повеќе, ЗНМ изразило загриженост и во однос на судската пракса што се создава по декриминализацијата на клеветата во државата и неповолниот ефект на судските одлуки врз меѓународниот имиџ на земјата.⁹⁹

Дотолку повеќе, изречените санкции биле оквалификувани како драконски.¹⁰⁰ Така, на пример, според Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници, изречените „високи казни за новинарите, надополнети со исклучително високи судски трошоци, кога како тужител се јавува носител на јавна функција, ја илустрираат тенденцијата во Македонија за задушување на слободата на изразување и непочитување на фундаментите на демократската пракса, која почива на максимата дека новинарството има задача и должност да ја преиспитува и критикува работата на власта. Исходот на тужбата ...е уште една потврда дека проблемот со слободата на изразување и практикување професионално и критичко новинарство не е прашање на декриминализација или која било друга законска материја, туку прашање на немање елементарен демократски капацитет кај носителите на извршната, но и на судската власт“.¹⁰¹

Во предметната пресуда на ЕСЧП се присутни неколку важни елементи релевантни за натамошното непречено и ефективно остварување на слободата на изразување и професионално извршување на новинарските должности во земјата.

Имено, најпрво, со неа се идентификува постоењето на **јавниот интерес** да се разговара отворено за прашања што се непосредно врзани за начинот на практикувањето на власта и вршењето на државните функции од страна на нивните носители, вклучително и за евен-

98 Телма, Европскиот суд за човекови права во Стразбур пресуди во корист на „Фокус“ во случајот против Сашо Мијалков, 2022, <https://telma.com.mk/2022/04/05/европскиот-суд-за-човекови-права-во-ст/>, пристапено на 06.10.2022.

99 МКД, ЗНМ: *Мијалков да се откаже од илустрацијата и пресудата против Фокус*, 2014, <https://www.mkd.mk/makedonija/znm-mijalkov-da-se-otkazhe-parite-od-presudata-protiv-fokus>, пристапено на 06.10.2022.

100 Marusic J.S., *Critical Macedonian Weekly Faces 'Draconian' Fine*, 2014, <https://balkaninsight.com/2014/01/20/critical-macedonian-weekly-faces-draconian-sentence/>; Civil Today, *Journalists under fire again: Draconic fines for Focus*, 2014, <https://civil.today/journalists-under-fire-again-draconic-fines-for-focus/>, пристапени на 06.10.2022.

101 Станковиќ, С., *9.000 евра отштета за шефови за УБК и за неговите адвокати*, 2014, <https://mk.voanews.com/a/focus-mijalkov-case/1832587.html>, пристапено на 06.10.2022.

туалните злоупотреби манифестирани и преку користење на јавната функција во приватни цели. За жал, се чини дека јавниот интерес останал непрепознаен во одлуките на домашните судови и тој недостаток при нивното правораздавање, иако не бил експлицитно споменат во пресудата на ЕСЧП, имплицитно се навестува низ нејзиното образложение.

Понатаму, оваа пресуда го нагласува значењето на концептот на **„должности и одговорности“**, кој е инхерентен на остварувањето на слободата на изразување од страна на новинарите. Тој подразбира дека зголемената заштита што му се пружа на печатот според членот 10 од Конвенцијата „е подложна на условот медиумите да постапуваат во согласност со нивната последователна обврска за **одговорно новинарство**. Концептот на „одговорно новинарство“ би можел да се дефинира како целосна ускладеност со правилата на новинарската „етика“ и „професионалните кодекси“ при извршувањето на професионалната активност од страна на новинарите. Тој е подеднакво релевантен, како за новинарите, така и за уредниците во медиумите.

Имено, задачата за споделување информации нужно вклучува должности и одговорности, како и ограничувања што печатот треба спонтано да си ги наметне себеси.¹⁰² Заштитните гаранции, кои членот 10 им ги обезбедува на новинарите во врска со известувањето за прашања од општ интерес, е подложен на условот тие да дејствуваат во добра верба и врз точна фактичка основа, како и да обезбедуваат „веродостојни и прецизни“ информации во согласност со етиката на новинарството.¹⁰³

Постоењето добра верба во вршењето на новинарската професија може да биде утврдено преку реферирање на фактите и околностите во секој одделен случај, како и преку мониторирање на ускладеноста со новинарската етика, особено со оглед на влијанието што го имаат медиумите во современото општество, во свет во кој поединецот е соочен со огромни количества информации.¹⁰⁴

Низ кусата анализа на фактите во контекст на овој предметен случај, ЕСЧП констатира дека апликантите постапувале правилно и согласно стандардите на одговорното новинарство.

Конечно, отсуството на **пропорционалност во изречениите санкции** кон новинарите и можниот „ефект на одвраќање“ што тоа можело да ги предизвика е последниот и клучен аспект што е акцентиран од страна на Европскиот суд за човекови права и го детерминира крајниот исход во неговото одлучување, во насока на востановување повреда на членот 10 од Конвенцијата.

102 *Mater v. Turkey*, no. 54997/08, § 55, 16 July 2013.

103 *Axel Springer AG v. Germany* [GC], § 93; *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* [GC], § 65; *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* [GC], § 78; *Fressoz and Roire v. France* [GC], § 54; *Stoll v. Switzerland* [GC], § 103; *Kasabova v. Bulgaria*, §§ 61 and 63-68; *Sellami v. France*, §§ 52-54; *Bergens Tidende and Others v. Norway*, § 53; *Goodwin v. the United Kingdom*, § 39; *Fressoz and Roire v. France* [GC], § 54.

104 *Stoll v. Switzerland* [GC], no. 69698/01, § 104, ECHR 2007-V.

Извршување на пресудата

Од страна на државата бил доставен акциски извештај до Комитетот на министри на Советот на Европа, во кој таа ги навела преземените одделни и општи мерки за извршување на оваа пресуда, покрај навремената исплата на правичното обесштетување досудено од страна на ЕСЧП.¹⁰⁵

Поконкретно, како одделна мерка било наведено повторувањето на предметната постапка за клеветата по пресуда на ЕСЧП согласно член 400 од Законот за парничната постапка, можност што апликантите не ја искористиле.¹⁰⁶

Општите мерки, пак, што ги навела државата ги вклучуваат вообичаените активности за превод, објавување и дисеминација на пресудата до релевантните институции и едукација на судиите и обвинителите, а во конкретниот случај државата навестила и донесување нов ЗГОКН. Тој, меѓу другото, би ги намалил горните граници на надоместот на нематеријалната штета што се досудува во предметите во кои се утврдува дека новинарите, уредниците или медиумите како правни лица се одговорни за навреда или клеветата.¹⁰⁷

Особено впечатливо е тоа што државата се потпира врз податоците изнесени од страна на ЗНМ во неговата анализа од 2021 година¹⁰⁸ кои упатуваат на драстично намалување на бројот на тужби за навреда и клеветата против новинарите, за да заклучи дека домашната судска пракса се ускладила со барањата што произлегуваат од Конвенцијата.¹⁰⁹

Процесот на извршување на оваа пресуда сè уште е во тек и не е формално окончан пред Комитетот на министри.

105 1451st meeting (December 2022) (DH) - Action Report (27/09/2022) - Communication from North Macedonia concerning the case of Kostova and Apostolov v. North Macedonia (Application No. 38549/16), DH-DD(2022)1032, достапен на: <https://bit.ly/3uaeK3Z>, параграфи 11 и 12, пристапено на 14.10.2022

106 Параграф 4 од акциониот извештај.

107 Параграфи 8-13 од акциониот извештај.

108 Спиоровски, М., Настеска Каланоска, Б. (2022), Показатели за степенот на слобода на медиумите и за безбедноста на новинарите во 2021, Скопје, Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2022/05/МК-МК-2021-finalen-izvestaj.pdf>, пристапено на 15.10.2022.

109 Параграф 10 од акциониот извештај.

3. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Ефективното оживотворување на слободата на изразување, воопшто, и на мандатот на новинарството, поконкретно, е можно само преку креирање амбиент, како законодавен, така и институционален, за фактичка примена на стразбуршките стандарди во македонскиот медиумски и правосуден контекст.

Се чини дека сè уште е недоволна временската дистанца измината од донесувањето на четирите пресуди на ЕСЧП по членот 10 за да може да се направи правилна проценка по однос на евентуалното позитивно влијание што тие го имаат извршено врз натамошниот развој на домашната судска пракса и создавањето услови за непречено функционирање на слободните медиуми во македонското општество.

Сепак, и пред донесувањето на некои од овие пресуди, а особено по нив, се забележува одреден позитивен тренд што треба да продолжи и во иднина, со цел превенирање на идните повреди на членот 10 од ЕКЧП. Тој тренд се манифестира, како преку намалениот број на тужби за граѓанска одговорност за клевета и навреда, така и преку зголеменото следење и примена на стандардите на ЕСЧП од страна на домашните судови, што е во еден дел и резултат на интензивните едукативни активности реализирани со поддршка на неколку меѓународни организации, меѓу кои и Советот на Европа. Сето заедно придонесе во моментот да нема ниту еден предмет доставен (комунициран) на произнесување од Регистарот на ЕСЧП до Бирото за застапување на државата пред ЕСЧП, кој содржи жалбени наводи по членот 10 од ЕКЧП.

Заради натамошно овозможување на слободата на изразување, особено на новинарите и другите медиумски работници, во склад со барањата на Стразбур, се препорачува следново:

- Македонските судови треба да продолжат да ја следат и доследно да ја применуваат јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, која се однесува на слободата на изразување, како преку инкорпорирање на соодветните начела и стандарди во образложенијата на одлуките во предметите во кои тие постапуваат, така и преку реферирање и цитирање на становиштата на ЕСЧП во конкретни референтни пресуди, со особен фокус и на македонските предмети, во мера во која тие се релевантни.
- Особено внимание при постапувањето во предмети што се однесуваат на граѓанска одговорност за клевета и навреда треба да се посвети на правилното разбирање и адресирање на концептот на дебата во јавен интерес, како и на прецизно утврдување на статусот на странките како политичари, јавни личности или новинари, предметот на спорните изјави, како и на нивната квалификација како фактички тврдења или вредносни судови согласно дистинкцијата што ја прави ЕСЧП.
- Судовите треба да имаат предвид, а особено кога станува збор за новинарско изразување во контекст на прашања што предизвикуваат јавен интерес, дека обемот на слободата на печатот мора да се конструира на најширок можен начин, така што да дозволи и одреден степен на претерување, па дури и провоцирање. Новинарите уживаат слобода да изберат самостојно, од информациите што доаѓаат до нив, со која од нив ќе се занимаваат и на кој начин.
- Судовите треба да бидат посебно внимателни при спроведувањето на пропорционалната анализа и балансирањето меѓу правото на заштита на нечиј углед, од една, и слободата на политичкото изразување во насока на отворање дискусија за политички или општествено значајни прашања, од друга страна, особено кога како тужители се јавуваат политичари или носители на јавни функции, а тужените се новинари.
- Домашните органи треба секогаш да имаат предвид дека печатот го ужива најширокиот можен обем на заштита на слободата на изразување. Под таквата заштита се опфатени и подготвителните активности на новинарите за објава, истражувањата што тие ги прават, како и доверливоста на новинарските извори. Тука секако се подразбира и правото на новинарите да бидат присутни на местото на настаните, од причина што секоја забрана или ограничување повлекува директни негативни ефекти што ги попречуваат новинарите да се стекнат со информации

- од прва рака и директно да ги забележуваат настаните, врз основа на нивното лично присуство, а таквите елементи се значајни во остварувањето на нивната новинарска професија и од нив јавноста не треба да биде лишена.
- Судовите треба да продолжат со позитивната пракса на досудување помали или дури и симболични надоместоци на штета поради нарушен углед или доколку е можно, да ја разгледаат можноста да се воздржат од досудување какви било надоместоци на штета. Имено, наместо тоа, тие треба секогаш кога сметаат дека е тоа можно, да одлучуваат дека самото утврдување на постоење граѓанска одговорност за клевета и навреда претставува доволна материјална сатисфакција за тужителот, особено во постапки што се водат против новинарите. Ова би било во согласност со барањето на ЕСЧП за пропорционалност на изречените санкции, и без да биде нужно да се пристапи кон усвојување нов ЗГОКН, кој би предвидел нови решенија во однос на горните лимити на износите што се досудуваат како надомест на нематеријална штета.
- Судовите треба правилно да го аплицираат и концептот на „должности и одговорности“, кој е од клучно значење во сензитивни предмети, кои можат да резултираат во евентуални интервенции, во остварувањето на слободата на изразување од страна на новинарите и уредниците во медиумите. Имено, заштитата што им ја дава членот 10 на новинарите во однос на информациите за прашањата од општ интерес подлежи на услов новинарите да постапуваат со добра волја и врз точна фактичка основа, односно да обезбедат „сигурни и прецизни“ информации во согласност со новинарската етика.
- Домашните органи треба секогаш да имаат предвид дека печатот го ужива најширокиот можен обем на заштита на слободата на изразување. Под таквата заштита се опфатени и подготвителните активности на новинарите за објава, истражувањата што тие ги прават, како и доверливоста на новинарските извори. Тука секако се подразбира и правото на новинарите да бидат присутни на местото на настаните, од причина што секоја забрана или ограничување повлекува директни негативни ефекти што ги попречуваат новинарите да се стекнат со информации од прва рака и директно да ги забележуваат настаните, врз основа на нивното лично присуство, а таквите елементи се значајни во остварувањето на нивната новинарска професија и од нив јавноста не треба да биде лишена.
- Академските истражувачи, колумнисти или автори на литература, која има за цел да третира прашања од јавен интерес, треба да имаат исто ниво на заштита во контекст на правата загарантирани со членот 10 од Конвенцијата, како и другите новинари или медиумски професионалци. Ова подеднакво важи и за блогерите и за популарните корисници на социјалните медиуми, чија улога, исто така, може

да се поистовети со онаа на „јавни чувари“, во контекст на заштитата дадена со член 10 од Конвенцијата.

- Изрекувањето затворски казни во случаи загарантирани со членот 10 од Конвенцијата може да биде компатибилно со слободата на изразување само во исклучителни околности, односно само кога други основни права се сериозно повредени, како на пример кога станува збор за говор на омраза или поттикнување насилство.

Спроведувањето на овие препораки земени заедно во нивната целина ќе овозможи целосно исполнување на мисијата на медиумите во 21 век да одиграат суштински важна улога како „кучиња-чувари“ во демократските општества. Тоа би значело дека тие ќе можат во пракса непречено да ја извршуваат нивната задача да пренесуваат информации и идеи за сите прашања од јавен интерес, што е комплементарна со правото на јавноста да ги добива тие информации и идеи.¹¹⁰

110 *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland* [GC], § 126; *Bédat v. Switzerland* [GC], § 51; *Axel Springer AG v. Germany* [GC], § 79; *The Sunday Times v. the United Kingdom* (no. 2), § 50; *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* [GC], §§ 59 and 62; *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* [GC], § 71; *News Verlags GmbH & Co.KG v. Austria*, § 56; *Dupuis and Others v. France*, § 35; *Campos Dâmaso v. Portugal*, § 31.

Здружение на новинарите на Македонија

www.znm.org.mk